

Anmeldelser

BARNDOM

Ning de Coninck-Smith: Barndom og arkitektur. Rum til danske børn gennem 300 år. Aarhus: Klim 2011. 269 s. 349 kr.

Af Joakim Landahl, lektor, Institutionen for pedagogik og didaktik, Stockholms universitet

Det moderna samhället och den moderna barndomen levs i stor utsträckning inomhus. De institutioner som har skapats för att förvara, bota, vårda och utbilda barn har inte bara varit idémässiga konstruktioner, utan även rent fysiska skapelser, som med material som trä, betong och glas format och uttryckt en viss barndoms-syn. Detta områdes historia är förhållandevis dåligt utforskat, vilket kan förvåna med tanke på hur viktig arkitekturen varit historiskt sett. Vid uppbyggnaden av de moderna institutioner som vi numera har kommit att ta för självklara var själva arkitekturen av central betydelse, och tillmättes en vikt som står i skriande kontrast till vilken uppmärksamhet den historiska forskningen givit den. Nings de Coninck-Smiths *Barndom og arkitektur: rum til danske børn igennem 300 år* är därför ett mycket välkommet bidrag.

Barn och arkitektur är en kärnfull titel som väl sammanfattar ambitionerna med boken: arkitekturhistoria som ett sätt att skriva barndomshistoria. I boken slås det fast att det

förmodligen inte finns någon befolkningsgrupp som det skapats så många specifika rum till som barn. Och det är verkligen en mångfald av rum för barn som kartläggs. Det lekande barnet, det lärande barnet, det sjuka barnet och andra barndomar skymtar förbi i en kontrastrik beskrivning av barns rum. de Coninck-Smith diskuterar i praktiken alla viktiga platser som designats för barn. Hit hör exempelvis skolor, förskolor, santorier, barnhem och lekplatser. Att beskriva boken som rikt illustrerad är ett understatement, nästan varje uppslag rymmer en eller flera bilder, många tagna av Jens Bygholm. Angreppssättet kan kanske beskrivas som en antites till hur Foucault beskrev arkitektur. Hos Foucault fick en enda byggnad, Panopticon, bilda utgångspunkt för en diskussion om det moderna samhällets disciplineringsprocesser. I denna bok upphöjs inte någon enskild byggnad till symbol för byggnader för barn. Istället tycks de alla befinna sig på ungefär samma nivå och ha ungefär samma sak att berätta för läsaren.

Under denna vindlande resa pendlar bokens fokus på ett naturligt vis: ibland hamnar det arkitekturhistoriska greppet i periferin, ibland hamnar det barndomshistoriska i periferin. Som bäst är boken när de båda aspekterna samspejar, när arkitekturen verkligen blir en källa till barndomens historia. Men boken kan också läsas som

en relativt uttömmande introduktion till olika barndomar. Att arkitekturen på detta sätt leder oss in i barndomens historia hänger väl samman med att barndomen är en livsfas som, kanske mer än andra livsfaser, ramas in av dess byggnader. Till skillnad från vuxna har barn en begränsad möjlighet att välja bort den arkitektur som på gott och ont präglar tillvaron, oavsett om det rör sig om ett barnhem, ett sanatorium, en skola, eller något annat av de rum vilka här undersöks.

De olika institutionerna har sina särskilda problematiker. För skolans del var exempelvis frågan om toaletternas placering en het fråga kring mitten av 1900-talet. Skolan, med sin säregna rytm av lektioner och rast, hade av tradition placerat toaletterna i en byggnad utanför skolan, så att de inte nyttjades endast under lektionerna. I mitten av 1900-talet föreslogs så en placering av toaletterna inom själva skolbyggnaden, vilket var ett kontroversiellt förslag i vissa läger. En annan intressant detalj handlar om sandlådans historia. Sandlådan skulle, enligt dess danska introduktör Hans Dragenhjem, hålla pojkar borta från gatans olika frestelser, genom att erbjuda timtal av kreativ och aktiv lek. Han blev dock inte sannspådd, eftersom det visade sig att det bara var de mindre barnen som atraherades av sandlådan.

De olika platser som diskuteras skiljer sig åt på många sätt, men det finns också ideal som återkommer. Dels är det frågan om hygien, om värdet av frisk luft och ljus. Dels är det frågan om det institutionella som ett problem. Lite tillspetsat kan man säga att arkitekturen för barn har präglas

av två ideal som egentligen är relativt utopiska: naturen och hemmet. Naturen representerar det som en byggnad oundvilkigen stänger ute – ljus, rymd och luft – och som man just därför försökt att föra in. Hemmet representerar den småskalighet som man brukar förknippa med hemmen, ett eget rum, möjlighet att vara en individ o s v, och som institutioner har haft så svårt att leva upp till. På sätt och vis tycker jag att man kan läsa de Coninck-Smiths bok som en studie av just detta - hur byggnader för barn i präglats av höga ambitioner. Trots att man ofta byggt billigt och opretentiöst har det också funnits en sorts utopism som präglat arkitekturen. Man har velat bygga hus som är som utomhus och institutioner som är som hem.

Maria Rytter: Godhavnsrapporten. En undersøgelse af klager over overgreb og medicinske forsøg på børnehjem 1945-1976. Odense: Syddansk Universitetsforlag 2011. 257 s. 200 kr.

Af Birgit Kirkebaek, professor emeritus

Godhavnsundersøgelsen er udsprunget af Landsforeningen Godhavnsdrengeklager over opvæksten på en række børnehjem repræsenteret af foreningen – klager, der drejer sig om perioden 1945-1976, og som omfatter 18 børnehjem foruden det hjem, der har lagt navn til undersøgelsen. Landsforeningen blev dannet i 2005 af mænd, der som børn var blevet anbragt på Dreng- og Læringshjemmet Godhavn i Tisvilde. Godhavn blev oprettet i 1893 som opdragelsesanstalt,

men blev i 1923 anerkendt ”som skole- og lærlingehjem med plads til 80 drenge, 60 skolesøgende og 20 lærlinge” (s. 67-68). Foreningens formål var ”at hjælpe ethvert medlem med at indhente aktindsigt [...] samt i det hele taget at bringe mændenes klager over forholdene i barndommen frem i lyset” (s. 27). Sommeren 2009 lykkedes det foreningen at få den nu foreliggende undersøgelse iværksat via støtte fra presse og tv og den deraf følgende bevilling fra det daværende Velfærdsministerium. En medvirkende årsag til undersøgelsen var Rikke Skovs prisbelønnede dokumentarprogram ”Drengehjemmet”, der blev sendt på DR den 1. februar 2005.

Formålet med undersøgelsen har været at undersøge, om børn på de pågældende institutioner har ”været udsat for fysiske/seksexuelle overgreb, alvorlige mangler ved den lægelige, praktiske eller følelsesmæssige omsorg, samt om tilsynsmyndighederne har udført deres pålagte opgave”(s. 13). Endvidere er det psykiatriske lægetilsyns virke undersøgt med henblik på at afdække, om der er udført ulovlige medicinske forsøg på drengene. Undersøgelsen omfatter i alt 99 personer. Fra Dreng- og Lærlingehjemmet Godhavn, som er den bedst undersøgte del, deltog 44. Det var 32 tidligere elever, 8 tidligere medarbejdere og 4 tidligere tilsynsførende. Som begrundelse for, at ikke flere stillede op til undersøgelse af forholdene på Godhavn end 32 tidligere elever, skriver formanden for Landsforeningen Godhavnsdrenge bl.a.: ”[...] Mange har simpelthen ikke kræfter til at medvirke, og mange har opgivet på forhånd. Allige-

vel håber de fleste, at sandheden kommer frem [...] (s. 21). Et særligt vigtigt omdrejningspunkt er diskussionen om korporlig afstraffelse i den undersøgte periode.” Gradvist blev forstandernes ret til korporlig afstraffelse fjernet, først med forbuddet mod afstraffelse med spanskør i 1954, hvor det samtidig blev indskærpet, at selv lussinger blev anset for en forældet pædagogik. Herefter var den korporlige afstraffelses dage talte, og den 1. januar 1968 kom et forbud mod forstandernes og medarbejdernes ret til at give lussinger, hvorefter anvendelsen af al legemlig revselse var afskaffet” (s. 23).

Undersøgelsen fremlægger en gennemgang af relevante love fra børneloven i 1905, loven om forebyggende børneforsorg 1919, værgerådsloven 1922, loven om tilsyn med børn 1924 og lov om offentlig Forsorg 1933. ”I tiden mellem børneforsorgslovens indførelse i 1933 og frem til indførelsen af en række ændringer i 1958 mistede forældrene altid forældremyndigheden over deres børn, når de kom på børnehjem, hvorefter forstanderen eller forstanderinden blev bemyndiget til at overtage forældremyndighed over børnene”. Frivillig afgivelse var en mulighed i perioden 1958-64. Herefter blev det et familiepolitisk sigte at arbejde på at holde familien samlet. Fra 1966 kunne forstandere ikke længere begrænse børnenes samkvem med familien, og i 1967 blev brev censuren afskaffet. Hustugt indenfor visse grænser var tilladt, men fra 1937 måtte kun forstandere eller medarbejdere med dennes bemyndigelse straffe. Straffen kunne være indskrænkning i friheder og fordele, isolering eller legem-

lig revselse. I 1954 blev brug af spansk-rør forbudt, og i 1968 kom der forbud mod brug af lussinger. Fra 1937 blev forstandernes ret til at lade børnene arbejde for fremmede indskrænket. Fra 1937 var alle børn omfattet af retten til syv års undervisning. Det blev på dette tidspunkt anbefalet, at børnehjemmene brugte de almindelige folkeskoler, hvor det kunne lade sig gøre, og kun i mindre omfang oprettede interne skoler

Overgreb mod børn kan opdeles i fysisk vold, psykisk vold, omsorgssvigt, seksuelt misbrug og seksuelle overgreb. Desuden må forhold som mangelfuld skolegang, hårdt fysisk arbejde og isolation fra det omgivende samfund medinddrages, når de fremførte klager skal vurderes. Klagemålet angår beretninger om *fysisk vold* og de følger, det havde for drengene i form af brækkede lemmer, blødninger og nedsat hørelse. Den fysiske vold udførtes ikke alene af de ansatte voksne. Der foregik også vold drengene imellem, de såkaldte Godhavnsbank, som de voksne ikke skred ind overfor. En elev druknede under flugtforsøg, to begik selvmord, en fingerede selvmord. ”De straffereformer, som er blevet refereret i afsnittet om fysisk vold, var alle ulovlige, da de fandt sted”, står der i rapporten, hvor det også fremhæves, at efter 1968 kunne brug af fysisk afstraffelse føre til afskedigelse. ”De tidligere medarbejderes beretning bekræfter, at der blev afstraffet ulovligt fysisk på Godhavn, ligesom forstanderen heller ikke skjulte dette i sin samtale med en statslig tilsynsførende på inspektion” (s. 81). Men også *psykisk vold* og manglende *omsorg* var ifølge de interviewe-

de en del af hverdagen. Følelseskulde og det ikke at blive set som et menneske er gennemgående klager. Især synes sengevædere at have haft det hårdt. De blev hånet og udstillet, mobbet og generet af både ansatte og medelever. Sengevædere var placeret nederst i hierarkiet blandt de anbragte drenge.

Seksuelle overgreb foregik drengene imellem forstået på den måde, at yngre drenge blev udnyttet af ældre elever. Ingen blev systematisk udnyttet af lærere eller andet voksent personale på Godhavn, men der var nogle få seksuelle krænkelse fra de voksne side, som også kan dokumenteres i arkivet fra Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen. Det førte til afskedigelse af de pågældende. Endvidere har nogle elever følt sig krænket af psykiaterens kropslige undersøgelse af dem. Psykiateren undersøgte rutinemæssigt drengenes pubertetsudvikling. Drengene oplevede det krænkende, at han ville undersøge deres kønsdele. Han foretog også en endetarmsundersøgelse, som drengene nævner som meget ubehagelig og grænseoverskridende. ”I journalerne på de enkelte drenge har psykiateren omhyggeligt noteret sine undersøgelser af drengenes kønsdele, men aldrig, at han har foretaget endetarmsundersøgelser, og derfor heller ikke, hvad formålet med disse har været”, står der i rapporten (s. 93).

Halvdelen af drengene klager desuden over mangelfuld skolegang, et flertal af drengene klager over kosten; desuden var der klager over utidssvarende beklædning, for stor arbejdsbyrde og manglende kontakt til det omgivende samfund.

Frem til 1970 ser det ud til, at tilsy-

net har været særdeles mangelfuldt. Ingen af de interviewede medarbejdere kan huske tilsynsbesøg. Ingen drenge blev før 1970 spurgt om, hvordan de havde det på Godhavn. Forstanderen var fredet – også i perioden 1970-76, hvor medarbejdere til forskel fra ham risikerede at blive fyret, hvis de forløb sig.

Undersøgelsen fremlægger fem eksempler på, hvordan samspejlet mellem interviews og arkivalier er søgt systematisk efterprøvet. Det drejer sig om fire elevforløb fra henholdsvis 1960'erne og -70'erne og et medarbejderforløb fra 1960'erne. De fire "drenge" husker samsvarende, at de fik udleveret medicin af psykiateren. Medicineringen bekræftes af journaloplysningerne. "Spørgsmålet, om der har været udført medicinske forsøg med psykofarmaka på drengene fra Godhavn i undersøgelsesperioden, er blevet rejst af Landsforeningen Godhavsdrengene, der også gerne vil vide, om der i givet fald er tale om lovlige eller ulovlige forsøg" (s. 125). Det drejer sig om brug af antipsykotika som Truxal, Melleril, Fluanxol og Trilafon. Ifølge Nürnbergkoden 1947 skulle information og samtykke til behandling være til stede ved medicinske forsøg, og forsøgspersoner skulle kunne trække sig ud af forsøget på ethvert tidspunkt. Var der på Godhavn tale om en etableret behandling, en eksperimentel behandling eller et medicinsk forskningsforsøg fra psykiaterens side? Godhavns undersøgelsen indbefatter ikke spørgsmål til de interviewede om information og samtykke, men gennemgangen af journalarkivet efter psykiater Ib Ostfeld viste, at der

ikke var oplysninger om, at han havde indhentet samtykke hos forældre eller værge i forhold til den medicinske behandling af drengene. I få tilfælde informerede han om behandling og bivirkninger. Hans informationer var alene rettet til forstanderen.

Undersøgelsen konkluderer, at der snarere har været tale om etableret eller eksperimentel behandling end egentlige forsøg, men der er stor usikkerhed om, hvorvidt og hvordan disse stoffer blev brugt i perioden. "Mest iøjnefaldende er Ib Ostfelds medicinering med antipsykotika som Truxal, Melleril, Fluanxol og Trilafon. Var det almindeligt at medicinere børn/unge med sådanne stoffer, der alle havde kendte bivirkninger? Eller havde Ib Ostfelds praksis på dette område karakter af eksperimentel behandling? Det er desuden relevant at se på medicineringen med vanedannende stoffer som amfetamin og benzodiazepiner som Valium og Librium. Det er i denne forbindelse også et spørgsmål om brugen af disse stoffer var almindelig (etableret) behandling af børn i perioden" (s. 163). Ifølge undersøgelsen kan Ostfeld "have været den første psykiater i Danmark, der anvendte stærkt virkende antipsykotika på børn, hvor bivirkninger og afhængighed allerede kendes på voksne i samtiden (s. 177). Tolv drenge fik Truxal mod sengevæderi. Fluanxol gav han til fem drenge. Kun en dreng beskrives som psykisk syg i de 269 foreliggende journaler. Der forestår flere undersøgelser, hvis det skal fastslås om den eksperimentelle behandling var lovlig eller ulovlig ud fra samtidens målestok og juridiske kodeks. Langtidsvirknin-

ger af medicinen er vanskeligt at afgøre efter så mange år, står der i rapporten (s. 178).

Klagerne over forhold på de andre børnehjem ligner dem fra Godhavn. Igen ser det ud til, at overgreb fra andre elever fylder meget i klagemålene – noget, der ikke blev grebet ind overfor af de ansatte voksne.

Den foreliggende undersøgelse er omfattende, men ikke uddybet på væsentlige punkter. Det er af gode grunde svært at komme i dybden, når man kun har otte måneder til rådighed. Noget af det, det vil være væsentligt opfølgende at beskæftige sig med, er mandighedsidealet, som det blev praktiseret på Godhavn. Hvad skulle der til for at blive betragtet som en rigtig dreng, jf. den norske kriminolog Nina Jons forskning om drengene på skolehjemmet Foldin i Norge, hvor personalet også for en stor del overlod det til drengene selv at holde justits sig imellem (*En skikkelig gutt. Arbeidet med å forme en passende maskulinitet på Foldin Verneskole 1953-1970*, Oslo 2007). Hun beskriver, hvad det betød for svagere drenge. Man kan i den forbindelse spørge til forholdet mellem de medvirkende i undersøgelsen og dem, der valgte ikke at stå frem. Er det de stærke, der fremfører klagerne, eller i hvilket omfang fremføres der klager af drenge, der har haft en svagere position i hierarkiet, og som derfor er blevet mobbet og misbrugt af andre drenge og ringeagtet af personalet? Et andet forhold, som kunne uddybes, er det, at overgrebene på Godhavn ifølge undersøgelsen skete i en bestemt forstanders ansættelsesperiode. Vil det sige, at

han var eneansvarlig for stilen på stedet, eller var behandlingen af drengene almindelig i tiden? Det sidstnævnte kunne det tyde på ud fra klagerne vedrørende de i øvrigt undersøgte børnehjem. Er disse repræsentative for behandlingen på børnehjem i tiden? Det ved vi ikke.

Der er i rapporten usikkerhed omkring brugen af antipsykotika. Den form for medicinering var i hvert fald almindeligt brugt af læger inden for åndssvageforsorgen omkring 1976, hvor jeg blev ansat som skoleinspektør på en specialskole for børn med multihandicap. Truxal var et almindelig brugt præparat. Det vil være vigtigt at gå videre og forske i brug af antipsykotika på specialinstitutioner generelt i den angivne periode – og så for øvrigt overveje nutidens brug af ritalin til børn med ADHD. Er der i nutiden tale om etableret behandling, eksperiment eller forsøg, når det drejer sig om medicinering af mennesker med adfærdsproblemer, og hvad ved vi om bivirkninger?

I det hele taget giver Godhavnsrapporten anledning til nutidig eftertanke både om behandling af mennesker anbragt i behandlingsenheder, bofællesskaber eller plejehjem, og om den professionalitet (eller mangel på samme), de mødes med. Men sådanne betragtninger hjælper ikke de medlemmer af Landsforeningen Godhavnsdrene, der har rejst debatten. Det gør alene en anerkendelse af deres historier sandhedsværdi. Jeg synes, rapporten på en overbevisende måde sandsynliggør de fortællinger, de bringer.

Christian Ydesen: The Rise of High-Stakes Educational Testing in Denmark (1920-1970). Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, 2011. 270 s. 44.80.

Af Poul Duedahl, lektor, Institut for Kultur og Globale Studier, Aalborg Universitet

Indimellem sker det, at der udkommer historiske værker, som på grund af deres åbenlyse nutidsrelevans og potentielt debatskabende indhold burde have fået langt større offentlig bevågenhed, end det blev tilfældet. Denne bog er sådan et værk. Bogen, der er skrevet af historikeren Christian Ydesen og er en publiceret udgave af hans ph.d.-afhandling, handler om, hvordan danske skolefolk indførte og udførte standardiserede, kvantitative tests – herunder intelligencetests – på danske og grønlandske skolebørn over en halvtredsårig periode (ca. 1920-70). Tests, hvis funktion var at være kontrolforanstaltning, sorteringsværktøj og styringsredskab. Nu findes der ganske vist også historiske værker, som – i kraft af en mere kontroversiel titel, forfatterens bestræbelser på at sælge budskabet og gøre det med et andet publikum for øje end to-tre engelsklæsende universitære opponenter – har haft mere held med at trænge igennem. Det var f.eks. tilfældet, da Lene Koch i 1996 udgav sit værk med titlen *Racehygiejne i Danmark 1920-56*. Sammenligningen er ikke tilfældig, for man skal ikke bladre længe i Ydesens bog, før det går

op for læseren, at persongalleriet i nogen grad er sammenfaldende.

I begge tilfælde blev initiativerne og deres praktiske konsekvenser lanceret i kølvandet på første verdenskrig. I begge tilfælde finder man notabiliteter som Francis Galton og Alfred Binet blandt inspirationskilderne. I begge tilfælde var det autoriteter af socialdarwinistisk observans inden for politik, videnskab og pædagogik, der reagerede på misforholdet mellem de millioner af fysisk og mentalt ”normale” unge mænd, der var omkommet på Europas slagmarker, og antallet af ”abnorme”, der blev holdt i live af sociale institutioner – i en grad, så initiativtagerne følte, at den naturlige udvælgelse var sat ud af kraft. I begge tilfælde så fortalerne det som deres fornemste opgave at vende udviklingen gennem en slags unaturlig udvælgelse – hvad enten det var ved at udrydde intelligensdefekte gennem sterilisation eller ved at oprette hjælpeklasser, der kunne få det bedste ud af de tilbageværende intelligensreserver.

Det er f.eks. ikke spor overraskende, at man finder politikere som K.K. Steincke og Vilhelm Rasmussen blandt faderfigurerne i begge bøger, ligesom det i udpræget grad også var pædagoger med rod i arbejdet med udviklingshæmmede, der havde en interesse i, hvor den åndelige garderhøjde lå, sådan at de bedre kunne vurdere, om den stod på abnormanstalt, hjælpeklasse eller normalskole.

Som Ydesen viser, koloniserede interessen for tests det danske uddannelsessystem og fandt i løbet af 1920'erne vej til danske klasseværelser. Ganske vist fandtes der eksaminationer i for-

vejen, men de var af den mere kvalitative slags, der beroede på den enkelte lærers vurderinger, og en del af forklaringen på den store villighed til at tage de nye tests i anvendelse skal da også findes i, at de netop var et opgør med fortidens unfair og subjektive styringsredskaber og lærertyranni. Testene var jo som udgangspunkt upersonlige og resultaterne omgivet af en aura af troværdighed, upartiskhed og præcision og en tro på, at de kunne påpege problemer i uddannelsessystemet og på den måde være med til at modernisere det. At modernisere indebar simpelt hen brugen af tests.

Men uanset hvor meget godt, der kan siges om opgøret med den enkelte lærers hals- og håndsret over for den enkelte elev, og uanset de positive effekter det måtte have haft for nogle at blive placeret i hjælpeklasser, så er der ingen grund til at lade de kvantitative tests være genstand for kritikløs hurahistorie. Det er Ydesens bog da heller ikke – uden at man af den grund kan sige, at den falder i den modsatte grøft, der jo er indignationshistoriografiens. På nuanceret vis, og på baggrund af et solidt baggrundmateriale, opridses Ydesen, hvordan der faktisk også var en række problemer med de fælleskommunale og undertiden statslige tests.

Ydesen nævner enkelte børns nervøsitet ved at tage tests på grund af deres potentielt vidtrækkende konsekvenser. Han kommer omkring testen indbyggede og forudindtagne opfattelser af, hvad der var den rette måde at indlære på og den rette viden i en verden, hvor logik, tid, penge og abstrakt tænkning var den afgørende målestok.

Han berører deres tendens til at udelukke alternative opfattelser og lave socialklassers referencerammer, og hvordan de dermed blev en slags ”weapons of mass instruction”. Han omtaler nogle af de testspørgsmål af moralsk og æstetisk art, som – fra nutiden betragtet – afspejlede mandsdominerede middelklasseværdier. Og endelig kommer han omkring det evigt tilbagevendende og ofte uoverstigelige problem, som det er for de involverede at opponere mod testresultater og diagnoser.

Skal man endelig kritisere Ydesens grundige arbejde, så må det være, at forfatteren – i det retfærdigvis sagt meget omfattende kompleks af arkivalier – kun har valgt tre konkrete eksempler, der virker som om, at de mest er valgt, fordi de på en eller anden måde har været på forkant med udviklingen. Man får derfor aldrig rigtig nogen fornemmelse af, hvor repræsentative de enkelte målemetoder var og hvor udbredt brugen af kvantitative tests blev i perioden. Når det er sagt, så illustrerer de valgte eksempler forskellige former for tests, der blev udført – så som intelligencetestning af børn i Frederiksberg Kommune i perioden 1930-43 og et mere omfattende testningsprogram, som blev udført på den eksperimenterende skole Emdrupborg 1948-59.

Bogen viser også, hvordan testene spredte sig geografisk og fandt nye anvendelsesmuligheder, sådan som det fremgår af det eksempel, der handler om testning af grønlandske børn i perioden 1961-76. Her blev testningen gennemført for at vurdere børnenes dansk kundskaber og måle deres akademiske potentialer med henblik på at

frasortere de bedste, så de kunne blive sendt til Danmark. Her gjaldt det nemlig om at mobilisere intelligensreserverne, så grønlændere på egen hånd – altså som en slags selvkolonisering – kunne overbringe de rette danske værdier til det grønlandske samfund. For som et dansk amt blev det forventet, at Grønland opnåede ”lighed” med resten af Danmark, og i praksis betød det, at det var grønlænderne, der – i bedste mening forstås – måtte indrette sig på danske præmisser ud fra en gængs opfattelse af, at dansk kultur var den grønlandske overlegen.

Med andre ord: Emnet er ikke alene kontroversielt, det er også mindst lige så relevant i dag, som i den periode bogen afdækker. Derfor kunne forfatteren uden videre have fulgt udviklingen frem til i dag, hvis han havde villet. For selvom kritikken ganske vist satte ind i 1970'erne og tilsyneladende bremsede brugen af tests, så fremstår de følgende årtier parentetiske, når man tager i betragtning, at anvendelsen af kvantitative tests af børn næppe har været mere omfattende end i dag.

Ligesom tidligere anvendes de for at vurdere evnerne hos de enkelte elever – som f.eks. efterkommere af indvandrere – og samfundets behov for at de får hjælp. Og de anvendes i forhold til at vurdere, om den enkelte skole ligger over eller under den statistiske normal, og for store negative afvigelser sanktioneres straks og ubønhørligt med dårligt omdømme og lavere søgning, skærpet overvågning og ressourceomfordeling. På den måde er kvantitative tests præcis det effektive sorteringsværktøj, som de altid har været.

Det kan være godt, og det kan være

skidt – men tankevækkende og relevant for nutidens debat er den historiske baggrund, som Ydesen leverer med sin bog, under alle omstændigheder.

PÆDAGOGIK

Trine Øland (red.): En demokratisk skole med udfordringer for alle. Kroggårdsskolens udviklingshistorie i 1960'erne. Kbh.: Unge Pædagoger 2011. 232 s. 168 kr. +

Af Lisa Rosén Rasmussen, post.doc., Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet

Denne bog handler om Kroggårdsskolen, en ikke helt almindelig folkeskole i Næsby på Fyn. I bogens indledning omtales Kroggårdsskolen som et flagskib for folkeskolens fornyelser i 1960'erne. Derved er denne bog om Kroggårdsskolen nytænkende eksperimenter ikke blot et lokalhistorisk studie i sin egen ret. Undersøgelsen af Kroggårdsskolens hverdagspraksis og det pædagogiske udviklingsarbejde, der fandt sted på skolen i netop dette årti, er ment som – og fungerer også som – en indgang til at forstå tidens pædagogiske udviklingspraksis.

I del 1 redegør bogens redaktør, historiker Trine Øland teoretisk og metodisk for bogens overordnede tilgange. Derefter følger en elevs erindringer om Kroggårdsskolen. De handler om oplevelserne forbundet til at flytte fra en anden skole kendetegnet ved et stærk disciplineret univers og til Kroggårdsskolens eksperimenterende og

demokratiserede hverdag. Med tekster fra nogle af skolens tidligere lærere behandler del 2 de idéer og meninger, der bar det pædagogiske udviklingsarbejde på Kroggårdsskolen frem. Desuden bevæger kapitel 5 sig ind på en diskussion af, hvilken betydning de nye idéer og praksisser havde for eleverne. Dette gøres med afsæt i uddannelsesforskeren Knud Illeris studie fra slutningen af 1980'erne, hvor Kroggårdsskolen igennem interviews med tidligere elever blev sammenlignet med både almindelige folkeskoler og andre forsøgsorienterede skoler. I del 3 tegnes et portræt af Kroggårdsskolens skoleleder Henrik Sidenius som et stærkt dedikeret og kompromisløst menneske. Portrættet suppleres med en artikel om Sidenius' kritisk pædagogiske tænkning fra 1987. Artiklen er skrevet af Jens Bjerg, der i 1970'erne selv var dybt involveret i det pædagogiske udviklingsarbejde i Brovst. Desuden gengives en række originalartikler af Sidenius selv. I del 4 går bogen tættere på skolens praksis og hverdagsliv. Her er der beskrivelser af børnenes deltagelse i livet på skolen, praktiseringen af demokratiske principper og af fag og undervisning. Endelig placerer del 5 Kroggårdsskolen i en bredere social, kulturel og politisk kontekst. Dette handler både om de konkrete lokale forhold og i mere abstrakt forstand. Til sidst – i del 6 – findes en fortælling om Kroggårdsskolen videre forløb og dens status i dag. Endvidere gives et bud på Kroggårdsskolens betydning, som inspiration for andre lærere og udviklingsprojekter i 1960'erne.

Bogen er en tilsyneladende bevidst samling af forskellige teksttyper: lærer-

og eleverindringer, avisartikler, korte forskningsartikler og historiske redegørelser. Bogens særlige form og ikke mindst den sammensathed i teksttyper udtrykker en eksperimenterende tilgang til dette vigtige kapitel af skolens historie og til skolens samtidshistorie generelt. Det bliver en måde ikke bare at analysere, men også illustrere de bevægelser, kræfter og stemninger, der er blevet tilskrevet betydning, og som var med til at gøre Kroggårdsskolen til et særligt sted. Bogens patchworktæppe af forskelligartede tekster er på en gang dens styrke og samtidig dens udfordring. Dette skyldes hovedsagligt, at de enkelte teksters status under læsningen forekommer svært gennemskuelig. Der er mere forskningsbaserede referencer, men også erindringer blevet til i tid og sted, som ikke helt kan placeres, og som helt sikkert er ordnet retrospektivt uden dette er givet nærmere overvejelse? Dette er ikke mindst tilfældet, når sammenfaldet mellem de personlige erfaringer med stedet, det professionelle blik og forfatterrollen smelter sammen.

Desuden er det karakteristisk for flere af teksterne, at de er meget beskrivende og opremsende og uden egentlig bearbejdelse. Således kommer bogen på mange måder til at fremstå som en samling af kilder til fri fortolkning. Hvor dette kan virke ufuldendt, så kan det også ses som bogens særlige potentiale. Stykket sammen giver bogens forskelligartede tekster nemlig en fornemmelse for ikke bare de idéer, men også det hverdagsliv, der udspillede sig inden for rammerne af det pædagogiske udviklingsarbejde. Der er ingen tvivl om, at især lærerbeskri-

velserne har resonans i de bredere tendenser for de skift i fokus, som fandt sted inden for folkeskolen i 1960'erne og i årtiet, der fulgte. Dette gælder ikke mindst idéerne om demokrati og faget samfundsorientering, der satte deres præg både på undervisningen og den mere generelle organisering af skolen. Desuden emmer teksterne af den dynamik og entusiasme, som tilsyneladende bar projektet igennem. Den entydigt begejstrede og positive fortælling kan dog til tider synes provokerende endimensionel, og der levnes stort set ingen plads til kritiske røster eller egentlig kritisk refleksion. Hverken fra samtiden eller nutiden. Ikke desto mindre leverer teksterne en række stemningsbilleder, der fortæller noget om den ånd, som det pædagogiske udviklingsarbejde fandt sted i – ikke bare på Kroggårdsskolen, men efterhånden også på mange andre skoler.

INTERKULTUREL UDDANNELSE

Heike Niedrig & Christian Ydesen (eds.): *Writing Postcolonial Histories of Intercultural Education*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang 2011. 317 s. – 46.50

Af Bolette Moldenhawer, lektor, Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, Københavns Universitet

Forskning i interkulturel pædagogik hænger aktuelt sammen med en øget opmærksomhed på de menneskelige, kulturelle, sociale og økonomiske

processer, som er forbundet med migration i almindelighed og arbejdsmigration efter anden verdenskrig i særdeleshed. For de europæiske samfund har den stigende arbejdsmigration betydet, at de er blevet mere multikulturelle, -etniske og -religiøse og skal finde nye måder at håndtere kulturel og social mangfoldighed på. Det samme har gjort sig gældende i de pædagogiske institutioner, hvor der har været en stigende interesse for at forske i håndtering af kulturforskelle. En forskningstradition der ofte benævnes i flæng som enten interkulturel pædagogik, multikulturel pædagogik eller antiracistisk pædagogik.

I bogen *Writing Postcolonial Histories of Intercultural Education* har to forskere: Heike Niedrig (Institut for Interkulturel Uddannelse, Hamburg Universitet, Tyskland) og Christian Ydesen (Institut for Læring og Filosofi, Aalborg Universitet, Danmark) fået en række kolleger til at reflektere over forskningsområdet interkulturel pædagogik i et Postkolonialt perspektiv. Bogen er blevet til på baggrund af et symposium med titlen "Writing Histories of Intercultural Education", afholdt på den Europæiske Konference i Uddannelsesforskning (ECER) i september 2009. Formålet med symposiet var at skabe en dialog mellem to faglige netværk: "Histories of Education" og "Intercultural Education and Social Justice" om udforskning af de historiske dimensioner vedrørende den interkulturelle pædagogiks teorier, begreber og praksis. Som anmelder og med en faglig baggrund primært inden for det interkulturelle forskningsfelt er bogens mange facetterede histo-

riserende (og postkoloniale) analyser af interkulturel pædagogik særdeles velgørende og vellykkede. I det følgende omtales udvalgte bidrag i hovedtræk efterfulgt af en samlet vurdering af bogens bidrag til det interkulturelle forskningsfelt i et historisk perspektiv.

I første bidrag introducer redaktørerne Heine Niedrig og Christian Ydesen til bogens motivation, genstandsfelt og postkoloniale tilgang, hvorefter Oscar Thomas-Olalde og Astride Velho i ”*Othering and its Effects – Exploring the Concept*” udfolder og diskuterer bogens teoretiske perspektiv på studiet af andetgørelser (‘Othering’) samt disses virkninger, socialt, psykisk og identitetsmæssigt. Alle øvrige bidrag er empirisk oparbejdede analyser af det særlige og unikke ved de udvalgte casestudier i bestræbelsen på at påvise minoriserings-, kulturaliserings- og racialiseringstendenser i nationale uddannelser generelt.

De tre følgende bidrag analyserer den tyske case. Patricia Baquero Torres lænker i ”*Re-Writing the History of Intercultural Education in Germany from a Postcolonial Theory Perspective*” de skiftende interkulturelle pædagogiske diskurser siden 1960’erne (‘udlændingepædagogik’, ‘kulturel mangel hypotese’, ‘kulturel forskels hypotese’ og ‘anerkendelsepædagogik’) til de historiske konstruktioner af ‘det tyske folk’ i de tyske kolonier i Sydvestafrika (Namibia). Der argumenteres for, hvordan man i Tyskland i begyndelsen af 1900-tallet oprettede særlige skoler for kvinder der skulle forberede dem på et liv i kolonierne for at undgå det stigende antal ‘urene’ ægteskab indgået mellem ‘hvide’ mænd og ‘sor-

te’ kvinder. Det interessante i analysen er det sammenfald, der påvises mellem uddannelseshistorie og såvel raciale konstruktioner af ‘hvidhed’ som nationale konstruktioner af ‘det tyske folk’. Astrid Messerschmidt tager tråden op i ”*Intercultural Education in a post-National Socialist society – Processes of Remembrance in Dealing with Racism and anti-Semitism*” og analyserer den modstand, der i Tyskland fortsat er mod at anvende racismekategorien, så længe den blandes sammen med Holocaust. Argumentet er, at der er andre former for racisme vævet ind i den tyske koloniale historie, som med fordel bør medtænkes i et nødvendigt kritisk opgør med ideen om ‘det tyske folk’ og dets racistske og anti-semitiske grundlag.

Øvrige bidrag, som anmelderen har læst med stor interesse, er ”*Lessons of Colonization: Uni- and Multi-Directional Learning in Pueblo Indian Country*” af Adrea Lawrence; ”*No man is a man who does not discover something, be it a new star or an old manuscript*” – *The Debate over New Education in Late Colonial India*”, af Catriona Ellis; ”*Educating Greenlanders and Germans – Minority Education in the Danish Commonwealth, 1945 – 1970*”, af Christian Ydesen og endelig ”*Multicultural Education and Apartheid – Educational Discourses in South Africa*”, af Heike Niedrig. Begrundelsen er, at de er analytisk velargumenterede samtidig med, at de skaber et solidt grundlag for at forstå mere generelle forhold omkring magtfulde forskelskonstruktioner i lokale og nationale kontekster. Især er Catriona Ellis’ analyse af kampen om

grundskolens curriculum i Britisk Indien i 1930'erne mellem det britiske embedsværk og indiske veluddannede pædagoger interessant, fordi den viser, hvordan bl.a. Dewey inspirerede reformpædagogiske ideer inden for rammerne af "New Education Fellowship" rejser mellem kontekster og inddrages i den symbolske kamp om pædagogiske konstruktioner af 'det normale barn'.

Christian Ydesens bidrag vækker genklang hos anmelderen, idet min tidligere forskning om grønlandske uddannelsesforhold perspektiveres af en sammenlignende analyse af uddannelsesforhold blandt det tyske mindretal i Sønderjylland. Koblingen mellem de to casestudier er vedkommende, idet den demonstrerer en tvetydighed i efterkrigstidens danske uddannelsespolitik. I den grønlandske case var uddannelsespolitikken gennemtrængt af en racialisering mellem 'os' og 'de andre', der stod direkte i vejen for idealet om assimilation, hvorimod den tyske mindretals case kunne påvise en minoritetsidentitet der modsatte sig kravet om assimilation i opposition til den nationale danske identitet. Det sidste bidrag, der skal nævnes, er den sydafrikanske case, der diskuterer uddannelsesreformer som identitetspolitikker i tiden før og apartheid, samt hvordan disse indvirker på diskursen om 'multikulturel uddannelse'. Paradokset er, at den hvide afrikaanstalende boar-befolkning efter apartheidregimets fald gør aktivt brug af minoritetsproglige rettigheder i deres kamp for at bevare en opdeling i 'sorte' og 'hvide' skoler.

De øvrige bidrag er "Ethnic Con-

flicts' or Racism? – A German Case Study about "Problematic' ways of acquiring NS-History in Multicultural Classrooms" re-interpreted from a "Racism-Critical" Perspective, af Rosa Fava; "Yoshitsune Legends in Ezo-Hokkaido: Myth and the Teaching and Learning of Colonialism in Japan's North, af Christopher J. Frey; "The Others' in the Turkish Education System and in Turkish Textbooks", af Mustafa Capar; "Education, Recognition and the Sami People in Norway" af Jonas Jakobsen og "Post-Colonial Education in West Africa: The Relevance of Local Cultural Teachings for Understanding School, Community, and Society Interface" af George J. Sefa Dei.

Inden for den interkulturelle pædagogikforskning er der en generel fare for at essentialisere kultur, kulturforskelle og kulturmøder. De fleste af bogens forfattere forholder sig også kritisk til denne tendens i deres bestræbelser på at rekonstruere historiske essentialiseringer af 'fremmede', 'oprindelige' og 'minoritets' kulturer ud fra kontekstualiserede studier af sociale, koloniale og raciale omstændigheder. Bogens tværfaglige tilgange henvender sig til et bredt publikum af historisk, filosofisk, sociologisk og antropologisk interesserede pædagogikforskere og -undervisere og kan læses i uddrag afhængig af enten case specifikke interesser eller en generel optagethed af postkoloniale perspektiver på interkulturel pædagogik – forstået i bred forstand som målrettet vs. implicit pædagogisk arbejde i og uden for officielle skole- og uddannelsesinstitutioner.

Gunilla Klose: Folkundervisningens finansiering före 1842. Uppsala: Uppsala Förlag 2011. 251 s. Pris ikke oplyst.

Af Pernille Sonne, arkivar, Statens Arkiver, og projektforsker ved projekt "Dansk Skolehistorie. Vilkår, visioner og hverdag i 500 år", Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet

I 1992 havde den svenske folkeskolelov *folkskolestadgan* 150 års jubilæum. Samme år fuldførte Gunilla Klose et forskningsprojekt om finansiering af svensk folkeundervisning, der havde været undervejs i 30 år. Det er dette værk, der nu er udkommet med en solid, historiografisk introduktion af Johannes Westberg, redaktør for serien *Utbildningshistoriska meddelanden*.

Som titlen antyder, er der her tale om såvel uddannelseshistorie som økonomisk historie. Klosers værk er bygget op af seks kapitler: en indledning, hvor hun indkredser sin hovedproblemstilling og redegør for materialevalg, periode og metode, fire kapitler med hvert sit tidsmæssige punktnedslag og en afslutning, der samler trådene. De fire midterste kapitler koncentrerer sig om årene 1768, 1812, 1825 1839 og seks forskellige stifter, der er udvalgt for til sammen at være repræsentative for Sverige som helhed. Fra de fire år er bevaret rapporter fra de såkaldte "uppfostringskommissioner", der blev nedsat for at foretage landsdækkende undersøgelser af det svenske skolevæsen på landet. Disse rapporter udgør Klosers hovedkilder, men dertil har

hun suppleret med undersøgelser i bispespe- og sognearkiver.

Klose hovedproblemstilling er: Var det kirken, staten eller folket, der investerede i skolevæsenet, med undersøgsmålene: Hvem investerede i lærerlønninger og skolebygninger? Hvor meget kunne en lærer få i løn, og hvad kostede det at bygge et skolehus? Med disse spørgsmål i rygsækken, går Klose omhyggeligt igennem de seks stifter i alle fire år. Det er der kommet en meget informationsmættet bog ud af. Der er tale om næsten minutøst sammenlignende detail-studier; en "deskriptiv framstilling på mikronivå" i de fire kapitler, der udgør bogens krop. Til overflod er værket desuden spækket med ikke mindre end 54 tabeller (+ tre i bilagene) og 17 kort men kun 6 billeder. Det er tung læsning, men absolut solidt. Kvaliteten af arbejdet kan der ikke sættes en finger på. Underholdningsværdien er til gengæld stærkt begrænset. Der er tale om en bog af den type, som man bliver lettet over at finde, hvis man har brug for information om dens emne, fordi man selv derved bliver sparet for et stort og møjsommeligt arbejde, men som de færreste formentlig læser af egentlig interesse.

Man savner stærkt perspektivering og diskussion af de mange fakta, gerne med inddragelse af andre kildetyper. Klose antyder f.eks. regionale forskelle mellem de forskellige stifter, men bringer ikke forskellene til diskussion. Et eksempel, der kan interessere den danske læser: I Lunds stift udviste præsterne større interesse for skolevæsenet end præsterne i de øvrige 5 stifter. Klose foreslår, at det skyldes nærheden til Danmark og dets skoleengagere-

de præster, men går ikke nærmere ind på, hvordan denne nærhed gjorde sig gældende i Skåne. Også forskelle over tid registreres, men står stort set for sig selv: Antallet af fastansatte lærere voksede på bekostning af omgangskolelærere og andre løstansatte fra 1812 til 1839. Parallelt hermed voksede antallet af børn, der fik undervisning af en fast lærer og børn, der blev undervist uden for hjemmet, men samtidig steg klassekvotienten betragteligt. Antallet af faste skoler med eget skolehus voksede også, især i forbindelse med oppfostringskommissionerne, hvor interessen for skolebyggeri havde tendens til opblomstring. De generelle stigningstendenser udviste dog store regionale forskelle. Men hverken de generelle stigninger eller de regionale forskelle diskuteres nærmere.

Afslutningsvis skal jeg løfte sløret for svaret på hovedspørgsmålet: Det var først og fremmest sognebørnene, der finansierede skolen. Statens økonomiske indsats var lig nul. Præsternes ligeså, men til gengæld ydede de en ”kulturel” indsats ved at fordre læsekyndighed af sognebørnene. Enkelte godsejere og brugspatroner (= ejere af miner) bidrog til opbygning af de faste skoler. Lige så entydigt kan man ikke svare på spørgsmålet om lærerlønnin-ger. Lærernes løn bestod af såvel naturalier som skolepenge, og deres realløn afhang derfor af naturalierne kvalitet og af købekraften. Lav købekraft gav dog imidlertid ikke nødvendigvis lave lærerlønn, for når pengene blev billige, var der flere, der havde råd til at betale for skolegangen.

Bogen om svensk undervisningsfinansiering før 1842 er særdeles tør,

men giver masser af stof til videre arbejde. Sammen med Westbergs historio-riografiske indledning om økonomisk undervisningshistorie vil Klosers arbej-
de udgøre et solidt fundament for nye undersøgelser.

FRISKOLEN

Cecil Christensen: Dansk Friskoleforening i 125 år. Fåborg: Dansk Friskoleforening 2011. 40 s. 75 kr.

Af Ove Korsgaard, professor, Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet

I denne lille indholdsmættede publikation på 41 sider har Cecil Christensen givet en sammenhængende fremstilling af friskoleforeningens historie gennem de sidste 125 år. Et slående træk ved denne historie er, at friskolerne organisering følger samme mønster som de danske efterskoler og de danske højskoler. Den første grundtvig-koldske friskole blev oprettet i 1852, mens Dansk Friskoleforening blev etableret i 1881. Den første højskole blev oprettet i 1844, mens Foreningen for Folkehøjskoler i Danmark blev etableret i 1891. Den første efterskole blev oprettet i 1879 som en drengeafdeling på Galtrup højskole, mens forløberen for efterskoleforeningen blev etableret i 1908. Der har således eksisteret friskoler, højskoler og efterskoler i flere årtier, inden der blev dannet foreninger.

I de første mange årtier efter foreningsdannelserne var det bestyrel-

serne og i særlig grad formanden, der varetog skolernes og medlemmernes interesser. Men i 1970'erne blev der etableret sekretariater. Friskoleforeningen oprettede et sekretariat i 1976, højskoleforeningen i 1979 og efterskoleforeningen i 1971. Dog havde højskolerne og efterskolerne et oplysningssekretariat, inden der blev etableret foreningssekretariater. De tre skoleformers dannelseshistorie har således gennemløbet tre faser: I første periode ingen foreninger, i anden periode etableres der foreninger, i tredje periode etableres der sekretariater, som i dag synes at udgøre et eksistensvilkår for de frie skoler i dagens Danmark.

Friskoleforeningen havde fra begyndelsen en langt mere decentral struktur end de to øvrige foreninger. I foreningens første leveår nåede man op på ni afdelinger: Den fynske Afdeling, Den sjællandske Afdeling, Den østjyske Afdeling, Afdelingen på Mors, Den sydjyske Afdeling, Afdelingen på Hanherred, Den vestjyske Afdeling, Den mønske Afdeling og Afdelingen på Himmerland. Selvom der i 1910 skete en reduktion af antallet af afdelinger til tre, den jyske, fynske og den sjællandske, har de forskellige afdelinger ofte gjort livet svært for bestyrelsen i Danmarks Friskoleforening, idet der ind imellem har været stor uenighed mellem de forskellige afdelinger.

I de første mange år havde friskoleforeningen flere markante talsmænd i Rigsdagen. Ved foreningens 25 års jubilæum i 1911 var Klaus Berntsen, Chresten Kolds gamle elev, statsminister, Jakob Appel, forstander på Askov Højskole, var undervisningsminister,

og Jens Jensen-Sønderup, medstifter af Sønderup Friskole og aktiv i friskolebevægelsen, var indenrigsminister. Friskolesagens fortalere på tinge satte deres præg på den nye grundlov, som Klaus Berntsen i 1912 tog fat på at få gennemført. For Klaus Berntsen var det et kardinalpunkt, at indholdet i friskoleloven fra 1855 blev indføjet i grundloven. Landstingsmedlem Jørgen Pedersen, en god ven af Klaus Berntsen og ligeledes en af Kolds elever, blev formand for det udvalg, der skulle fremkomme med forslag til skoleparagraffen. Det var således Jørgen Pedersen, der formulerede grundlovens paragraf om 'at stå mål med'. I folketingsdebatten 22. april 1915 udtalte Klaus Berntsen stor glæde over paragraffens formulering, fordi det nu blev slået fast: "Vi har ikke Skoletvang, vi har Undervisningspligt, Pligt for enhver Fader eller Værge til at sørge for sine Børns forsvarlige Undervisning, men ved hvem det sker, og hvor det sker, samt paa hvad Maade, det sker, er det de omtalte Forældres eller Værges Sag at tage Beslutning om." I modsætning til hvad der gør sig gældende i de fleste andre lande i Europa, blev de grundlæggende forhold vedrørende skolen skrevet ind i den danske grundlov. Med paragraf 83 blev det grundlovssikret, at der er undervisningspligt, men ikke skolepligt i Danmark. I sine erindringer kalder Klaus Berntsen skoleparagraffens vedtagelse for en højtidsdag i skolehistorien. Grundtvigianerne opfattede – med rette – friskoleloven som deres store bidrag til den demokratiske nationalstats dannelsesproces.

Jørgen Pedersen, der i en lang år-

række var med i bestyrelsen for Dansk Friskoleforening, tog sig også af mere jordnære ting, nemlig etablering af en pensionsordning for friskolefolk. Arbejdet var påbegyndt allerede i 1888 med en friskolefond, der kunne yde tilskud til lærerenker og sygeunderstøttelse til lærerne. Fonden fik et beskedent statstilskud i 1902, men takket været Jørgen Pedersen blev der i 1905 oprettet en understøttelseskasse med et forbedret statstilskud med ham selv som forretningsfører for kassen frem til 1918.

En problemstilling, der udgør en rød tråd gennem Dansk Friskoleforenings historie, er spørgsmålet om tilsyn. Fra begyndelsen i 1881 og frem til i dag har foreningen kæmpet for et så liberalt tilsyn som muligt. Da Socialdemokratiet fik regeringsmagten i 1924 og for alvor satte sig på magten sammen med De Radikale i 1929, frygtede mange friskolefolk, at en socialdemokratisk undervisningsminister ville underlægge friskolen et skrappt tilsyn. Derfor var det en kæmpe overraskelse, at det var den socialdemokratiske undervisningsminister Frederik Borgbjerg, der radikalt brød med den hidtidige form for statskontrol af tilsynsfunktionen. Efter loven af 20. maj 1933 var det forældrene og ikke det offentlige (udtrykt ved skolekommissionen), der blev udgangspunktet for tilsynet med friskolens undervisning. Skolekredsen kunne nu selv bestemme, på hvilken måde en sådan skole skulle styres og hvordan tilsynet skulle føres. Det er bemærkelsesværdigt, at det danske socialdemokrati stillede sig så positivt til friskolen. I de øvrige nordiske lande var det utænkeligt.

Frederik Borgbjergs politik er i de senere årtier kommet i modvind. Genem de sidste par årtier er tilsynet med de frie skoler blevet skærpet. I åbnings-talen 2007 varslede Anders Fogh Rasmussen således et skærpet tilsyn med de frie skoler vedrørende undervisningen i samfundets grundlæggende værdier: ”I tilsynet med de frie skoler vil vi sikre, at undervisningen i danske samfundsforhold og demokratiske værdier er i orden”. Formuleringen er bemærkelsesværdig. Det er nemlig første gang, en regering i Danmark præciserer, at der skal undervises i ”demokratiske værdier”.

Cecil Christensens lille publikation følger sig fint ind i den række af skrifter, der beskriver friskoleforeningens, højskoleforeningens og efterskoleforeningens historie. Hvad der savnes er en bog, hvor de tre skoleformers historie skrives som en sammenhængende historie. Fra anden halvdel af 1800-tallet og frem til 1970 har de tre skoleformer været dybt indvævet i hinanden og i landbokulturens dannelses- og uddannelsesbehov. Mange friskoler etablerede også efterskoleafdelinger, som vi kender det fra Osted Fri- og Efterskole. Og mange højskoler var langt op i det 20. århundrede i virkeligheden også efterskoler, hvis man tager udgangspunkt i elevernes alder. For eksempel var omkring halvdelen af eleverne på Rødning Højskole 1850-53 mellem 14 og 18 år, den anden halvdel over atten år.

I 1960'erne var alle tre skoleformer i krise, hvilket først og fremmest hang sammen med, at den landbokultur, som havde udgjort grundlaget for disse skoler, smuldrede i takt med, at de

unge med stigende hast forlod landbruget. Fra at Dansk Friskoleforening i 1920 havde over 150 tilsluttede skoler, faldt antallet til godt 100 i 1970. Siden er antallet steget støt. I 2010 var der over 250 skoler. Samme udvikling kendetegner efterskolerne. Højskolen er den eneste af de tre skoleformer, der siden 1995 har oplevet et voldsomt fald fra omkring 105 højskoler til knap 70. Den afgørende forskel synes at være, at friskolen og efterskolen i højere grad end højskolen har valgt at tilpasse sig den livsform, der opstod med den samfundsform, som i dag kaldes videnssamfundet.

EFTERSKOLEN

Johs. Nørregaard Frandsen, Knud Bjarne Gjesing og Harry Haue: Mere end en skole. De danske efterskolels historie. Odense: Syddansk Universitetsforlag 2012. 513 s. 498 kr.

Af Peter Ussing, tidligere skoledirektør i Løgstør Kommune

Mens der arbejdes energisk på at skrive de danske folkeskolels historie, udkommer der andre bøger, der kompletterer billedet af den førgymnasiale undervisning, således i 2010 realskolels historie og nu de frie efterskolels. Så mangler vi vel kun bogen om de kommunale ungdomsskolels, der i en vis henseende deler barndom med efterskolels, men som alligevel er meget anderledes. Deres historie hel-

ler ikke er uinteressant. Men nu er der altså efterskolels tur.¹

Det er blevet en stor bog, både af volumen og af indhold. Indbunden og med et symbolladet forsidebillede, smukt trykt og med et godt og relevant billedmateriale, der er samlet i grupper og trykt på glittet papir. Bogen er forsynet med et meget fyldigt resumé af de enkelte kapitler. Det er nyttigt, men man skal ikke nøjes med kun at læse det. Lidt statistik med et par tabeller over antal skolels og antal elever havde ikke været til nogen skade. Den er skrevet på et smukt dansk uden de akademiske formuleringer, der vanskeliggør læsningen for os almindelige dødelige. Og så er det en grundig bog. Det første kapitel kan betragtes som en slags indledning, hvor efterskolebegrebet defineres, hvilket er nødvendigt, fordi man gennem tiderne både har talt om højere bondeskolels, fortsættelseskolels, ungdomsskolels og efterskolels. Til sidst indkredses ordet til i dag at dække de private – frie – kostskolels for de 14-18-årige. Dermed begrundes også bogens titel. Efterskolen er mere end en skole. Den er også et værested eller bosted.

De følgende kapitler beskriver efterskolels mange aner (der også har givet anledning til de mange betegnelser for skoleformen), og blandt dem finder vi Grundtvig og Kold, men de er ikke de eneste, og jeg har svært ved at forstå, hvorfor forfatterne har fundet det nødvendigt at forsyne læserne endnu engang med Grundtvigs ud-

¹ Der henvises også til Erik Helmer Pedersens anmeldelse på www.historie-online.dk.

viklingshistorie for at forklare, hvorfor landbougdommen skulle lære noget mere end det, folkeskolen kunne give den. Det samme gælder i nogen grad også Kold, hvor der bl.a. polemiseres mod Hanne Engbergs skolehistoriske afhandling, *Historien om Kristen Kold*.

Retfærdigvis skal det siges, at bogen også inddrager det behov for yderligere skolegang, som landbrugsudviklingen i 1800-tallet krævede. Landboreformerne i slutningen af 1700-tallet og den øgede lokale selvadministration med skolekommissioner og fattigkommissioner, sogneforstanderskaber/sogneråd fordrede både mere viden og større engagement, og her kom almueskolen til kort. Men behovet blev vel både langsomt og sporadisk erkendt, og derfor blev der ikke udløst en stor og bred bevægelse i retning af højere bondeskoler og fortsættelsesskoler. I hvert fald ikke før i slutningen af århundredet, da vi får en ny landbrugsomlægning, og forfatningskampen udløste en større politisk bevidstgørelse i landbefolkningen. Og med friskolerne og højskolerne som nogle af drivkræfterne.

Bogen giver bl.a. gennem skildringen af nogle af pionererne, – foruden Kold også Anders Poulsen Dal fra Mors og Johannes Vedel fra Vestsjælland – det indtryk, at den tidlige efterskole var mere holdningsorienteret end egentlig fagligt orienteret. Man tør måske endda sige, at der var noget sværmerisk over denne tidlige idealisme i mere eller mindre grundtvigsk ånd. Men det skal vel også ses i lyset af, at den stadig mere dominerende gårdmandsstand i sin emancipation griber Grundtvigs tanker og ønsker

at påvirke den opvoksende ungdom med sine egne værdier. Som nutidslæser kan man godt få den fornemmelse, at det faglige behov først blev endelig erkendt længe efter, at mekaniseringen i landbruget og afvandringen derfra var i gang. Så sent som i 1950'erne var der også blandt skolefolk og politikere en opfattelse af, at tilgangen til gymnasierne og de dengang to universiteter skulle holdes i ave. En indstilling, der dog ikke prægede folkeskolen efter 1958, og efterskolen blev i mange kredse opfattet som et naturligt alternativ til de nye frivillige 8. og 9. klasser, der i 1960'erne gik deres sejrsgang i by og på land.

De tidlige efterskoler var nok inspireret af Grundtvig og Kold, men efterhånden som Indre Mission blev en folkebevægelse, fulgte en lang række efterskoler, der knyttede sig hertil, og det er hovedemnet i kapitlet med overskriften, Den forkyndende skole. Der gøres god rede – efter anmelderens mening somme tider *for* god rede – for synspunkterne inden for Indre Mission, men der fremhæves også ganske interessante forskelligheder, bl.a. at de grundtvigske efterskoler voksede op i en slags spredt fægtning, mens de indremissionske var meget centralt styrede af bevægelsen og i flere tilfælde en del af en ”koncern”, der også omfattede højskole og fagskoler og i Nr. Nissum og i Haslev også et seminarium. Dertil kom, at disse skoler i modsætning til de grundtvigske i højere grad betonede det faglige indhold i efterskoleopholdet. Hvad er også er interessant i kapitlet er oplysningerne om de relativt mange efterskoler, der er eller har været knyttet til de min-

dre trossamfund uden for folkekirken. Det er ganske tankevækkende, at de har haft ressourcer hertil. Mens det forkyndende element således udadtil synes at dominere, bør man vel ikke overse, at skolerne også ydede en faglig indsats, og at den nok med tiden blev mere fremtrædende, bl.a. også inspireret af den tyske pædagog Kirschensteiners tanker om arbejdsskolen.

Et kapitel er helliget de nationale skoler, ”Kongeåskolerne”. Det var de efterskoler, der lå nord for Kongeågrænsen fra 1864, og som fik stor tilgang fra den danske befolkning i Nordslesvig. Efter en meget grundig gennemgang af det nationale spørgsmål og forudsætningerne for skolerne samles omtalen omkring nogle af de betydeligste skolefolk, især parret Georgia la Cour og Knud Pedersen, Skibelund, og sønnen Kristian la Cour Pedersen. Disse skoler fik ikke bare stor betydning for den nationale kamp syd for den daværende grænse, men deres virke kom også til at præge struktur og indhold hos andre af landets efterskoler. Kapitlet fører udviklingen helt op til vore dage.

Efter den anden verdenskrig synes efterskolerne trods deres pædagogiske mangfoldighed at have fået et nogenlunde ensartet fremtoningspræg, bl.a. takket være lovgivningen, med en vigtig lov i 1942. Men deres antal var endnu ikke stort, og de var ikke et fremtrædende træk i skolebilledet. Ikke desto mindre øgede deres antal fra 61 skoler i 1947-48 til 79 i 1954-55. Det er i disse år, landbrugsomlægningen begynder, og der sker en udbygning af skolevæsenet i landkommunerne. Det er også i disse år og de følgende,

at såvel folkeskolen som efterskolerne mødte den helt store udfordring i form af en totalt anderledes opfattelse af ungdomsårene. Tidligere gik det overvældende antal unge ud i arbejdslivet umiddelbart efter konfirmationen – og blev voksne. Teenageårene blev nu betragtet som en særlig livsperiode mellem barndom og voksenalderen. Der opstod en ungdomskultur, som man måtte forholde sig til inden for alle skoleformer, og det gøres der på udmærket vis rede for i bogen.

Det påvirkede naturligt nok det daglige samvær på skolerne, og det skabte vel også en distance til den højskole, der var forbilledet, og som efterskolerne var vokset op sammen med. Efterhånden som undervisningstiden blev udvidet i folkeskolen, og især da undervisningspligten blev forlænget, skiftede forholdet til folkeskolen karakter. Efterskolen var ikke længere en skoleform efter folkeskolen, men parallel med den. Det kom bl.a. til meget langvarige brydninger inden for efterskolen om, hvorvidt eleverne skulle have mulighed for at aflægge folkeskolens statskontrollerede prøver efter 9. og 10. skoleår. Hele dette problemkompleks gøres der indgående rede for, og for den, der kun på frastand har fulgt efterskolernes udvikling, er det overraskende, at diskussionerne kunne være så intense og vare så længe. Indførelse af prøver ville ikke bare påvirke den daglige undervisning, men også skolernes uafhængighed og dermed identitet.

Til en vis grad afspejlede diskussionen nok den klassiske modsætning mellem forkyndelse og faglighed. De mest tilbageholdende med hensyn til

prøver var de grundtvig-koldske skoler, mens de indremissionske skoler i højere viste forståelse for nødvendigheden af prøverne. Men der er ingen tvivl om, at skolerne var klemte mellem holdning og system.

Den nye folkeskolelov i 1975 skærpede paralleliteten mellem efterskolen og folkeskolen, idet realafdelingen, som havde afholdt mange elever fra at søge efterskolen, nu forsvandt. Det ses bl.a. af et stigende antal efterskoler i årene siden. De to skoleformer har da også pædagogisk nærmet sig hinanden.

De sidste kapitler om de seneste årtier beskæftiger sig bl.a. med hverdagen, hvor efterskolen møder andre udfordringer end folkeskolen: weekend, sex og kærlighed, den store verden, de anderledes, det kristne osv. Et afsnit behandler grundigt loven om Tvindsamvirkets efterskoler i 1990'erne. I det afsluttende kapitel optages det meste af pladsen af en omtale af bestræbelserne på at bevare 10. klasse, som tre på hinanden følgende undervisningsministre har søgt nedlagt. Da omkring halvdelen af efterskolernes elever er på dette klassetrin, og efterskolerne har flere 10. klasseelever end folkeskolerne, ville en nedlæggelse af disse klasser være katastrofal.

Det har været en periode, hvor antallet af skoler og af elever er steget betydeligt, fra 92 i 1967 til i 2005 omkring 250 skoler, og det har været en periode, hvor mangfoldigheden er tydelig, også fordi omverdenen er stormet ind på skolerne, og det har været en tid, hvor efterskolen som skoleform har skullet undgå den enøjede faglighedsdyrkelse, der har ramt folkesko-

lepolitikken, og fastholde en identitet, bl.a. for nogle den kristne forankring. Det afsluttende kapitel hedder "Efterskolen på vej" – og det er vel netop det, den er – stadig.

Der er på side 165 en – trods mange forbehold – harsk bemærkning, der nok siger en hel del om efterskolerens nutidige situation: "(Det) må forekomme påfaldende og måske endog en smule bekymrende, at den "aandelige Vækkelse", som de gamle skolefolk anså for det alt afgørende, nu øjensynligt er svundet ind til en smule kreativ sysselsættelse, som ingen tilsyneladende rigtig ved, hvad man skal stille op med." Forfatterne har dog i nogen grad givet deres bud ved at lade bogens kapitel 2 handle om den amerikanske antropolog Steven M. Borish, der har udtrykt stor begejstring for den danske efterskole og især fremhævet "the sammenhold" som noget bærende fremover. Og det er jo da også bogens slutord, at "kostskoleformen som ramme om læring med et åbent menneskeligt ansigt", nok skal bære fremover. Hertil kan måske føjes, at efterskolen også i kraft af sine holdningsmæssige traditioner har et fortrin frem for folkeskolerne, der i disse år mere og mere mister profil og bliver centralt dirigerede og kommunalt styrede undervisningssteder.

Det er bogens styrke, at den så fornemt sætter efterskolen ind i dens ideologiske og kulturelle forudsætninger, men det er måske en svaghed, at man som læser ind imellem er bange for, at skolen drukner i sine egne forudsætninger. Under alle omstændigheder at det velgørende at læse en bog, hvor det er ideerne og pædagogikken, og ikke

love, bekendtgørelser, cirkulærer og sagsafgørelser, der er det væsentlige. Den uddannelseshistoriske litteratur er blevet beriget med en meget vægtig bog.

GYMNASIET

Ole Vadmand (red.): Efterslægten - et alternativ siden 1786. Samfund og skole gennem 225 år. Kbh.: Efterslægtens hf-center 2011. 203 s.

Af Harry Haue, professor emeritus, Institut for Filosofi, Pædagogik og Religionsstudier, Syddansk Universitet

Det er glædeligt, at der bliver skrevet jubilæumsbøger af denne art. 225 år er et interessant tværsnit gennem skole og samfundsudvikling med et blik fra en alternativ skoleform, som søgte og søger at opfylde nogle ikke-tilgodesete muligheder på det sekundære niveau. Det begyndte i den sene oplysningstid i den tids litterære saloner, hvor behovet for børns og unges opdragelse og uddannelse blev drøftet. Efterslægtsselskabet nåede frem til en målsætning for en ny skoleform, der henvendte sig til ”Drengbørn af Middelstanden”. Målet med skolegangen var at børnene kunne blive ”dannede til fornuftige og oplyste Mennesker”, der kunne varetage jobs i erhvervslivet. Dermed blev skolen ligesom borgerdydsskolerne et alternativ til den lærde skole, hvor de klassiske fag dominerede, og hvor målet længe havde været det teologiske studium. Inspirationen kom fra Tyskland, hvor filantropismen i

løbet af 1700-tallet bidrog til udvikling af en ny skoleform, nemlig realskolen. En af initiativtagerne til skolens oprettelse var da også tysker, nemlig professor Johan Clemens Tode. Skolen skulle finansieres af forældrene og medlemmerne af Efterslægtsselskabet, der dels udformede et latinsk motto: Non Nobis, dels et logo, hvor en gammel rod podes med en ny kvist. Ud over betalende elever blev der oprettet nogle fripladser til børn af mindre bemidlede forældre, og et af disse børn var Adam Oehlschläger.

I løbet af 1800-tallet blev realskolen udvidet, og i 1881 fik den en klassisk-sproglig gymnasielinje og kom dermed til at ligne de øvrige privatskoler i København. Selskabets ledelse havde mange udfordringer, bl.a. økonomien. Skolepengene kunne ikke forhøjes, uden at det gik ud over konkurrencen med de øvrige privatskoler, og der blev derfor ikke råd til en ordentlig aflønning af lærerne. Derfor prægedes lærerkorpset af mange udskiftninger og mangelfuld uddannelse. Det kneb også med lokalerne, selvom selskabet tidligt erhvervede en præsentabel ejendom i Østergade, hvor skolens 16 klasser havde til huse i bagbygningen, da hovedhuset ud mod gaden for at styrke økonomien skulle lejes ud. I 1913 erhvervede skolen en noget forsømt bygning på Jakob Dannfærdsvej, som tidligere var rammen om Slo-mans Skole.

Først i 1919, da Københavns Kommune overtog skolen, blev der tilvejebragt mere stabile vilkår for skoledriften. Navnet blev nu Efterslægtsselskabets Gymnasium, der ikke som tidligere omfattede underskolen,

men mellemskole, realklasse og gymnasium. De bygningsmæssige problemer blev løst i 1939, da Københavns Kommune byggede en ny skole i Uterslev, der netop i disse år blev udbygget. I forbindelse med et rektorskifte blev skolen i 1958 åbnet for piger. Med skolereformen i 1958 blev mellemskolen nedlagt, og i stedet blev der indført en treårig realafdeling, hvor det almindeligste var overgang til gymnasiet efter 2. real. Netop uddannelsen blev en del af væksttænkningen, og i 1960'erne var der megen opmærksomhed på 'intelligensreserven'. En af løsningerne blev oprettelsen af højere forberedelseseksamen (hf) i 1967, der var adgangsgivende til de mellemlange uddannelser, især uddannelser til folkeskolelærere, socialrådgiver og sygeplejerske. De sidste realister blev optaget i 1971 på Efterslægten. Til gengæld blev der oprettet hf i årene 1971-79. Dermed var skolen ikke længere for børn, men for unge og voksne, og denne ændring dannede grundlaget for en demokratisering af uddannelserne. Både på hf og fra 1971 i gymnasiet fik eleverne medbestemmelse ved valg af emner, stof og arbejdsform. Samtidig organiserede eleverne sig i landssammenslutninger, der kunne påvirke ledelse, politikere og samfundsdebatten. Da gymnasiefrekvensen i København voksede, blev der fra 1979 ikke længere plads til hf på Efterslægten, men flere gymnasieklasser. Denne udvikling ændrede sig i slutningen af 1980'erne, og i 1990 tog Københavns Kommune initiativ til nedlæggelse af gymnasier, herunder Efterslægten, der blev omdannet til et hf-center med både toårigt hf og enkeltfags-hf. Dermed var Efter-

slægten igen blevet en skole, der lagde vægt på det anvendelsesprægede, sådan som bl.a. Tode havde haft som mål i 1786. Hf-centret fik et nyt logo, først i 1991 og senest i 2007. I forbindelse med ibrugtagningen af det nyeste logo udtalte rektor Anne Frausing: "Navnet Efterslægten er helt centralt. Det bærer vores historie og vores værdigrundlag helt fra oplysningstiden til en moderne fortolkning om uddannelse til alle med udgangspunkt i et fællesskab og et fælles ansvar for fremtiden."

Bogen er velskrevet og bærer præg af indsigtfulde forfattere. Det er ikke kun en beskrivelse af skoleudvikling, men også i høj grad et forsøg på at knytte den samfundsmæssige kontekst til denne udvikling. Forfatterne har ikke forpligtet sig på at skrive en strengt kronologisk fremstilling, hvilket vel skal ses i lyset af, at der er tale om et supplement til de fremstillinger, der tidligere er skrevet, senest i forbindelse med 200 års jubilæet i 1986 (anmeldt i *Uddannelseshistorie* 1986). Det er de strukturelle og ydre forhold, der får opmærksomheden, mens selve undervisningen, pædagogikken og lærer- og elevroller kun sporadisk og indirekte kommer til sin ret. Den typografiske opsætning er ikke helt vellykket, men det er til gengæld illustrationerne. Tidstavlen er med til at bevare overblikket, og litteraturlisten dokumenterer en omfattende kildebrug. Dog hedder jeg ikke Henrik, og min medforfatter hedder Carl-Johan Bryld. Efterslægten har fået en vedkommende bog til brug for efterslægten, og uddannelseshistorien har fået podet endnu et skud på stammen.

Ann-Kristin Högman, Lars Pettersson och Sune Åkerman (red.): Samhällsbyggare i närmiljön. Kvinnliga och manliga folkskollärares insatser i det lokala samhällslivet 1860-1960. Uppsala: Fören. för svensk undervisningshistoria 2010. 287 s. PRIS

Af Peter Ussing Olsen, fhv. skoledirektør i Løgstør Kommune

Den svenske forening for undervisningshistorie, søsterorganisation til det danske Selskabet for Skole- og Uddannelseshistorie, har udgivet en årbog om samhällsbyggare i närmiljön. Det er ni store kapitler om kvindelige og mandlige folkeskolelæreres indsats i det lokale samfundsliv gennem 100 år fra 1960 til 1960. Det er en yderst læseværdig bog, skrevet af fremtrædende forskere. Den er smukt tryk, ikke overvældende rigt illustreret og med et ydmygt omslag. De 100 år repræsenterer et tidsrum, hvor det svenske samfund og den svenske skole i lighed med de øvrige lande i Norden undergik store forandringer. For lærerstanden gjaldt det, at lærerne nu havde en uddannelse, der kunne give en vis status i nærmiljøet og dermed også muligheder for både at kunne gøre sig gældende og skulle yde en indsats. Sluttidspunktet 1960 er ikke helt tilfældigt. Da er den lokale situation en anden.

De første fire artikler er helliget kvinderne, først en beretning om de tre søstre fra Häckenäs i Östergötland, Augusta, Pauline og Erica Häckner, født mellem 1841 og 1865. De gjorde sig ikke bare gældende i skolen, men

også i samfundet udenfor. Den ældste, Augusta, demonstrerede ikke bare progressiv læseundervisning, men blev også aktiv med hensyn til frivilligskoler for arbejderklassens piger, i højskolesagen og i Stockholms Arbejderforening. Den yngste, Erica, blev lærer i Motala, hvor hun engagerede sig i afholdssagen og i fredssagen og i kampen for kvindernes stemmeret. Hun blev det første kvindelige medlem af Motalas kommunalbestyrelse.

Herefter følger tre artikler om andre bemærkelsesværdige kvinder, den første om Anna Sörensen (1875-1943), uddannet folkeskolelærer og senere den første kvindelige seminarierektor. Den stærkt religiøse Anna Sörensen var skolebogsforfatter, skolehistoriker og en fremtrædende skikkelse i svensk skoleliv som barnets fortaler med et kundskabsideal om rationalitet og videnskab. Ulla Lindström (1909-99) begyndte som folkeskolelærer og sluttede sin karriere som minister i årene 1954-66 i Tage Erlanders regering. Vejen dertil gik gennem Sveriges Folkskollärerindeförbund, hvor hun i en årrække var redaktør af forbundets medlemsblad. Dertil aktiv i den socialdemokratiske kvindebevægelse, medlem af bystyret i Stockholm og af den svenske rigsdag. Artiklen om Jenny Lindgren, født i 1888 – ”en blåanlöpt småskollärerinnina” – handler om en anden usædvanlig kvinde, der som ung offentligt tog afstand fra præsternes magtstilling og sidenhen var aktiv – meget aktiv – inden for afholdsbevægelsen og den lokale folkeskolelærerforening og medlem af kommunalbestyrelsen.

Man kan læse disse første kapit-

ler om seks meget markante lærerinder som bogens første del, der fokuserer på kvindelige lærere med indsatser både lokalt og måske mest nationalt. Derved kommer det følgende kapitel til at være en indledning til behandling af nogle mandlige lærere, der især gjorde sig bemærket i det nære miljø.

”Den andra prövningen” med undertitlen Kommunen, lokalsamhället og det goda folkskollärarskapet er en bred artikel om baggrunden for en lokal indsats, skrevet af universitetslektor Mats Sjöberg, Lindköping Universitet. Mens den ”första prövningen” er lærereksamen, er den ”andra prövningen” den, læreren må bestå ude i det lokale samfund, dels for at opnå ansættelse, dels for at forblive i jobbet. Det er en historisk gennemgang af vilkår for ansættelse og formelle og uformelle krav til lærergerningen, nemlig det at kunne gennemleve et lærerliv i spændingsfelter, der rummede forskellige interesser og påkaldte sig forskellige former for loyalitet. Det være sig mellem centrale krav og lokale forventninger, eller mellem kirkelige krav og verdslige hensyn. Kapitlet er således centralt for forståelsen af det, der er bogens tema, at være med til at opbygge samfundet i nærmiljøet. Den følgende artikel handler om læreres diskussioner om børns opdragelse i perioden 1890-1920. Stedet er Stora Tuna Sogn i Dalarna. Udgangspunktet er nok ”vanartiga” børn og betænkninger fra Tvångsuppfostringskommittén, der arbejdede i årene 1896-99, men hovedvægten lægges på de lokale diskussioner, som foregik mellem lærerne indbyrdes og på møder i den lokale lærerforening. Artiklen giver et

billede af de pædagogiske overvejelser, lærerne gjorde sig i begyndelsen af 1900-tallet.

Bogens tre sidste artikler skildrer tre markante og meget forskellige lærerskikkelsen, først Per Borgh (1860-1941), der kaldes en liberal visionär i det ”mörkaste Småland”. Og ”mörkaste” betyder her konservativ og reformfjendtlig i enhver henseende. Den radikal-liberale Per Borgh kastede sig med en imponerende arbejdskraft ud i både en forbedring af skolen og i fredsarbejdet, stemmeretssagen og afholdssagen. Hertil kom en indsats for den lokale lærerforening og et betydeligt pædagogisk forfatterskab, bl.a. den omfattende ”Matrikel över Sveriges folkskollärare og kantorer”. Han opnåede flere lokale tillidshverv, men blev aldrig valgt ind i den svenske rigsdag. På en måde er hans modsætning Per Johannes, lærer (1896-1982) i Leksand og Uppsala og nærmest en konservativ skikkelse i et miljø under forandring. Ud over et omfattende foreningsarbejde bl.a. i Riksförbundet Svenska Familjevärnet, som han var en af initiativtagerne til – foreningens formål var at opmuntre til at øge børnetallet, selektivt, den var smittet af tidens racehygiejne – var han grebet af tidens hjemstavnsbevægelse og gjorde en stor indsats for lokalkulturen, bl.a. brugen af Leksands-dragterne. Artiklen hedder meget rigtigt ”Som arvet från fädren vi vårda...”.

Med bogens sidste artikel om Erik Johansson, født 1924, fra Robertsfors, nord for Umeå, er vi kommet op i vor egen tid. Vi følger ham fra barneårene, hvor han måtte spille fodbold i smug på grund af hjemmets religiøsitet, som

den unge mand, der tog realeksamen på korrespondancekursus, og som ung lærer ved en toklasset skole langt pøker i vold. Tilbage i fødebyen Robertsfors blev han folkeskolelærer og senere leder af erhvervsskolen. Gennem hele livet var han engageret i egnens foreningsliv og i kommunalt arbejde.

Artiklens overskrift er "Folkskolläraren mellan patriarkalism och kommunal demokrati", og den antyder dermed en udviklingslinje i lærernes folkelige indsats i en opbrudsperiode fra et traditionsstyret patriarkalsk samfund, ofte med læreren som iværksætteren, frem til den moderne velfærdsstats kommunale aktiviteter, hvor læreren kan være aktør på linje med alle andre mennesker. Set på denne måde blev lærernes indsats et led i en demokratisk udvikling i retning af opbygningen af den enkelte borgers deltagelse i og overtagelse af ansvar for det samfund, man er en del af. Her vil lærerens engagement qua lærerstillingen være en afgrænset proces i tid og rum, og det må ikke forveksles med lærerens folkelige engagement som almindelig borger.

Samlet giver disse skildringer et billede af denne udvikling, mest med opmærksomheden rettet mod læreren som den, der tog initiativer og satte aktiviteter i gang. Samlet viser de også bredden af deres indsats i det nære miljø, men valget er som oftest faldet på personer, der rækker ud over det nære og gør sig gældende på det nationale plan. Selv om personerne nok må anses for repræsentative, så savnes statistiske undersøgelser. En analyse af Per Borghs lærermatrikel kunne have været interessant, så man kunne se, hvor

massiv lærerindsatsen i virkeligheden var på den tid. Ud over Mats Sjöbergs bidrag kunne der også være anlagt en samlet sociologisk synsvinkel: Hvad var de samfundsmæssige forudsætninger? Var der forskel på land og by? Var der egnsforskelle? Hvordan var forholdet til de kommunale myndigheder, præsten og nogle steder jernværksejeren (Jenny Lindgren og Per Borgh var vel ikke enkeltstående eksempler, eller var de)? Hvilken betydning havde lærernes herkomst (lærereinderne kom fra de mere velstillede lag, lærerne fra de dårligere stillede)? Hvorfor er denne folkelige deltagelse stort set ophørt? Nu er det mest overladt til læseren selv at drage de fornødne konklusioner. Det kan også lade sig gøre, for beskrivelserne er gennemgående meget dybtborende og giver god besked om de samfundsforhold, de enkelte lærere agerede i.

Norge har med Åsmund Lønning Strømnes: *Folkskulalærarar i Fattig-Noreg* fra 2006 en tilsvarende bog, hvor lærernes indsats i samfundet uden for klasseværelset er beskrevet som et af kapitlerne. Bortset fra Jesper Due og Jørgen Steen Madsen: *Man kan kun gå på to ben* (1990) har vi vel her i landet kun Carl Poulsen & W. Th. Benthin (red): *Lærerne og Samfundet I-IV* (1913-14). Men det store firebindsværk *Dansk Skole-Stat fra 1934* kunne godt danne grundlag for en del interessante analyser.

Når vi taler om læreren i lokalsamfundet, tænker vi gerne respektfuldt i retning af lokale indsatser for sygekasse, ædruelighed, aftenskoler, husflidsforeninger og sogneråd, menighedsråd, værgeråd o.a. Men måske er

der også megen mytedannelse blandt ind. Der var også forskel på land og by, for købstadlærerne havde andre vilkår og var optaget af andet end det, som landsbylærerne blev brugt til. Og endelig tænker vi mest på mændenes indsats. Vi har tilsyneladende ikke megen plads til kvinderne i vores lokalhistorie. For vores vedkommende ser det ud til, at lærerne gled ud af det folkelige arbejde som synlige deltagere, da vi fik centralskolerne. På det tidspunkt havde lærerne som stand vel også løst opgaven som samhølsbyggere i udviklingen fra landbosamfund til urbanisering og fra patriarkat til demokrati. Det er derfor godt, at vi med en bog som denne får bragt en historisk opgave for lærerstanden frem i lyset.

Hans Støttrup Jensen: Ranum Seminarium 1848-2011. En beretning fra en udkant midt i verden. U.st.: Hans Støttrup Jensen 2011. 100 s. Pris ikke oplyst

Af Signe Holm-Larsen, konsulent, Daffolo

Baggrunden for at skrive seminariets historie netop nu er dets nedlæggelse i 2011, hvor det sidste hold dimittender – socialpædagoger – har afsluttet deres uddannelse. Bogen giver en livfuld beskrivelse af både institutionshistorien og de elever, lærere og forstandere, som levede og lærte inden for seminariets rammer. Bogen indsætter også læreruddannelsen i et samfundsmæssigt perspektiv, ikke mindst set med nutidens øjne. Den er disponeret i fire tidsrum.

Lærerseminariets etableringsfase 1848-1900, hvor Ranum Seminarium blev oprettet som et af landets dengang blot fem statsseminarier. Belligenheden var dengang som senere omstridt, og allerede i 1858 blev der for første gang rejst tvivl om, hvorvidt der burde ligge et læreruddannelsessted i Ranum. Seminariet havde op- og nedture, men var omkring 1890 landets næststørste statsseminarium med næsten 90 elever.

Lærerseminariets stabiliseringsfase 1900-50 med et stigende elevtal og store byggeprojekter. Bogen giver fra denne periode bl.a. et levende indtryk af den såkaldte Kaalund-Jørgensen-affære i 1948 (se *Uddannelseshistorie* 2009 s. 55-87). Når antallet af studerende alligevel var nogenlunde stabilt, skyldtes det især, at den arbejdsløshed, der fra sidst i 1920'erne havde præget også lærerområdet, efter 2. verdenskrig var ændret til lærermangel.

Lærerseminariets sidste fase 1950-87 var præget af, at det de-facto monopol, som seminariet havde haft i den nordjyske region, var blevet brudt med oprettelsen af Skive Seminarium i 1952, Hjørring Seminarium i 1956 og Aalborg Seminarium i 1960. Ændringerne slog dog ikke umiddelbart igennem, så Ranum var endnu omkring 1960 landets 8. største seminarium med ca. 550 lærerstuderende. Men 1966-loven, hvor elever blev til studerende, betød i praksis et farvel til ”manden fra ploven”. 1970'erne var for Ranum som for landets øvrige seminarier stadig opgangstider, men med fattigfirserne var det slut, og i Ranum var ansøgstallet i 1983 så lavt, at seminariet på trods af mange lokale prote-

ster blev nedlagt ved en tekstanmærkning på finansloven for 1984. De sidste lærere blev dimetteret fra Ranum sommeren 1987.

Socialpædagogisk seminarium 1984-2011, idet de første pædagogstuderende blev optaget i 1984, mens de ældre årgange af lærerstuderende successivt færdiggjorde deres uddannelse. Det socialpædagogiske seminarium fik en levetid på 27 år, idet sidste hold socialpædagoger blev dimetteret i 2011. Perioden var præget af fusioner og sammenlægninger. Først blev Ranum i 2002 en del af CVU Nordjylland, men flyttede til CVU-Midt-Vest allerede i 2004, og i 2008 kom så næste fusionsbølge, hvor Ranum indgik i professionshøjskolen VIA. Bogens forfatteren Hans Støttrup Jensen blev den sidste selvstændige forstander/rector ved Ranum Pædagogseminarium 2001-06, hvor Ranum blev fusioneret med pædagoguddannelserne i Viborg og Ikast med fælles studierektor i Viborg. Den vigende søgning til ”den glemte institution” resulterede i lukning i 2011.

Et af bogens spændende indslag er profilen af eleverne på læreruddannelsen, hvor der fokuseres på såvel ligheder som ændringer op gennem hele perioden. Det sker ved en levende og veldokumenteret beskrivelse af elevgruppens sammensætning og vilkår. I det første halve århundrede bestod den alene af mandlige studerende, for ved statsseminarier var der lukket for kvindelige ansøgere helt indtil 1903, hvorefter de kunne optages med særlig tilladelse. Først i 1917 blev Ranum fællesseminarium. Og at kvinderne blev de fleste, varede en halv snes år længere i Ranum end på seminarier-

ne generelt, hvor skiftet fandt sted omkring 1960.

Optagelseskriteriet var i begyndelsen af perioden syv års skolegang samt et års praktik hos en fungerende skolelærer, men efterhånden blev elevernes faglige baggrund stærkere, selvom andelen af optagne med forudgående studentereksamen aldrig blev så høj i Ranum som ved visse byseminarier. I 1953 blev oprettet den første 2½-årige studenterklasse. Med hensyn til produktion af dimittender var de første 10 år af seminariets levetid indtil ca. 1860 imponerende, for på nationalt plan var det ca. hver femte nyuddannede skolelærer, der var uddannet på Ranum. Det ændrede sig dog med tiden, hvor andelen af dimittender blev reduceret helt ned til 2,3 procent (1975-79).

I seminariets første år kom ansøgerne fra både Midt- og Nordjylland, men op igennem perioden blev de studerende rekrutteret stadig mere lokalt, bl.a. med baggrund i oprettelsen af seminarierne i Silkeborg (1884) og Nr. Nissum (1892). I begyndelsen var langt den største andel af eleverne gårdmandssønner tæt fulgt af sønner af skolelærere, som var fritaget for at betale undervisningsgebyr og blot skulle betale for kost og logi, hvad der ”tilsyneladende bidrog til en betydelig social reproduktion af lærerstanden” (s. 32). Efterhånden blev dog også funktionær- og håndværkergruppen repræsenteret, selvom man i Ranum aldrig kom op på samme andel af elever fra de laveste socialklasser som seminarierne i byerne. Så sent som i 1978 var socialklasse III (selvstændige i byerhverv, gårdejere og funktionærer

på mellemniveau) stærkt overrepræsenteret blandt de lærerstuderende i Ranum, både set i relation til de øvrige seminarier og befolkningen som helhed. De studerendes livsstil var længe præget af borgerlige værdier, idet der var et flertal af meget unge studerende, som gennemførte studierne, før de stiftede familie. Til gengæld var de som den danske ungdom generelt i 1970'erne i kølvandet på studenteroprøret i maj 1968 i betydelig grad politisk venstreorienterede.

Også bogens portræt af seminarielærerne giver et interessant indblik i udviklingen på provinsseminarierne. I Ranum voksede antallet af faste lærere fra den beskedne begyndelse i 1848 med forstander og to lærere til hele fem lærere i 1858, men udvidelsen var da også begrundet i uddannelsens forlængelse fra to til tre år. Indtil 1886 var andenlærerne ligesom forstanderen cand.theol.'er, mens de øvrige lærere var seminarieuddannede; først fra 1921 var der på ny akademikere i lærergruppen. I 1949 omfattede lærergruppen 11 ansatte og heraf kun tre med pædagogisk baggrund, men især 1966-lovens skærpede indholds krav fik konsekvenser for lærergruppens antal og sammensætning. Deres antal var således i 1977 blevet mere end firedoblet og deres uddannelsesmæssige baggrund opkvalificeret, idet ca. halvdelen nu havde akademisk baggrund, bl.a. i form af cand.pæd. uddannelser.

Bogen rummer tillige en række portrætter af lærerseminariets forstandere. Portrætterne vidner om forstanderembedets store betydning for institutionens trivsel, lige fra seminariets første rektor, den engagerede og

afholdte grundtvigianer L.C. Müller, til efterfølgere som A.P. Lunddahl, der stod for en strammere linje både med hensyn til læreruddannelsens indhold og struktur. Da forstanderembedet i det første halve århundrede var et dobbeltembede, hvor forstanderen også var sognepræst, måtte han være teolog af uddannelse. Som forstander på et statsseminarium var man i 1800-tallet underlagt tæt statslig styring, og med større eller mindre ret blev mange af forstanderne i Ranum da også lokalt betragtet mere som ministeriets forlængede arm end som egen institutions fortaler ovre i ministeriet. Seminariets beliggenhed i en afsides himmerlandsk by har igennem hele dets levetid været omdiskuteret. Således arbejdede flere af forstanderne, bl.a. J.C. Sørensen og hans efterfølger J.L. Faartoft (forstander 1892-96) med baggrund i de stærkt svingende elevtal for en flytning af Ranum Seminarium til en større by, fx Ålborg, Viborg eller Århus, mens andre, heriblandt forstander A.F. Krarup Vilstrup (forstander 1869-78), kæmpede bravt for seminariets forbliven i Ranum. Af markante forstandere i første halvdel af 1900-tallet fremhæver bogen især P. Taaning (forstander 1899-24), C.P.N. Høirup (forstander 1924-37), der som den første af Ranums forstandere ikke havde teologisk baggrund, men kom fra en skoleinspektørstilling i Skive Kommune, og A. Fuglsang-Damgaard, hvis forstandertid rakte langt ind i dets sidste periode (forstander og rektor 1947-71). Taaning og Høirup stod begge for store bygningsmæssige udvidelser og konsoliderede seminariet, mens Fuglsang-Damgaard med smi-

dighed i 1960'erne klarede en lang række udfordringer ved omstillingen til de nye og ikke ukomplicerede tider for læreruddannelsen.

Bogen giver imidlertid ikke blot en indforstået beskrivelse af livet på Rannum Seminarium i stort og småt, men forfatteren indsætter også lokale hændelser og institutionens udvikling ikke alene i regionens demografiske udvikling, men også i en national samtidshistorisk sammenhæng. Forklaringer på krisetider og vækstperioder hentes således bl.a. i udefrakommende påvirkninger som kvindernes indpas på arbejdsmarkedet, ændringer i børnetallet, lærermangel eller lærerarbejdsløshed og bevægelser i samfundsudviklingen med vækst- eller depressionsperioder, centralisering eller decentralisering og endelig 2000-tallets store fusioner inden for de mellem lange videregående uddannelser.

Der er med bogen tale om et sobert og klart stykke institutionshistorie, præget af overblik og grundighed i emnebehandlingen. Forfatteren kan trække på et førstehåndskendskab til sted og miljø. Herudover kommer så, at bogen vidner om et betydeligt arkivarbejde bag fremskaffelsen af den solide dokumentation for de fremsatte synspunkter. Og ikke mindst: Beretningen er levende fortalt, og læseren mærker ikke forskel på forfatterens engagement, uanset om der berettes om lærer- eller pædagoguddannelsen.

I bogens afsluttende afsnit påpeger forfatteren en række paralleller mellem seminariernes historie og vor tids fusioner i professionshøjskoleregiet. Det gælder eksempelvis professionshøjskolernes styring af behov, søgning og

institutionsnedlæggelser, som i ikke ringe omfang modsvares af tidligere tiders ministerielle styring af statsseminarierne - den enkelte institutions bevægelsesfrihed er til at overse. Det var for 150 år siden ikke let at overleve som uddannelsesinstitution i provinsen, men det er om muligt endnu sværere som læreruddannelsesafdeling i Ud-kantsdanmark i 2010'erne. Som forfatteren afslutningsvis (s. 96) nøgternt udtrykker det: "Med centraliseringen af samfundets uddannelses tilbud er der grund til at frygte, at uddannelsesniveaet i disse områder vil falde".

En spændende bog for enhver læser med berøring til læreruddannelsen - man behøver ikke at have læst i Rannum, for at bogen har interesse og giver indsigt!

Geir Knudsen og Trude Evenshaug (red.): Universitet og læreruddannelsen. Historiske perspektiver. Oslo: UniPub 2008. 257 s. 349 NKR.

Af Peter Ussing Olsen, fhv. skoledirektør i Løgstør Kommune

I 1811 fik Norge sit første universitet, af mange betragtet som det første skridt til den nationale frigørelse. En af opgaverne var at uddanne lærere til de højere skoler. Hovedvægten blev lagt på filologiske studier, men med plads for realfag og filosofi. Pædagogik og praktik var ikke en del af studiet. Først i 1907 blev der oprettet et Pædagogisk Seminar med skolemanden Otto Andersen som leder. Det havde ikke nogen formel tilknytning til universitetet, men blev i 1988 lagt direkte

ind under universitetet som Senter for læreruddanning og skoletjeneste (SLS). I 1993 blev den praktisk-pædagogiske uddannelse udvidet fra oprindeligt et halvt år til et helt, og der blev satset på videnskabsdisciplinen fagdidaktik. I 1996 blev der oprettet et uddannelsesvidenskabeligt fakultet, og SLS blev til et selvstændigt Institut for læreruddanning og skoleutvikling, ILS. I anledning af 100-året blev der i 2007 afholdt et todages historikerseminar, og materialet herfra danner grundlag for bogen om universitetet og læreruddannelsen i Norge, det, der i Danmark svarer til pædagogikum. Det er blevet en smuk velillustreret bog på bokmål med bidrag fra 10 fremtrædende skolefolk og uddannelsesforskere.

Naturligt nok følger bogen to linjer, de ydre rammer for institutionen, og de skiftende synspunkter på undervisningen i pædagogik og praktisk skolegerning. Når det strukturelle her påkalder sig megen opmærksomhed, skyldes det de ganske særlige problemer, der har været omkring universitetets selvopfattelse og den praktiske pædagogik. Et problem, der vendes tilbage til i flere af bogens artikler.

Det norske universitet var tidligt præget af von Humboldts tanker om universiteternes frihed. De skulle ikke levere nyttige eller politisk korrekte resultater. Et universitet er en videnskabelig institution, som kun er forpligtet over for den frie forsknings sandheder. Eller som filosofiprofessoren M. J. Monrad (1816-97) sagde det: "Videnskaben er fribaaren, den kan ikke gjøre Slavetjeneste ... Videnskaben kan overhovedet Intet udrette, uden den faaer Lov at gaae sin egen Gang og for-

følge sine egne Formaal." For Monrad gjaldt det om at sikre universitetets frihed over for staten og andre der, ville intervenere i dets arbejde. Dette er det ene element i hans tankegang. Det andet er som anført den fribårne videnskab, den frie forskning, der selv vælger sine emner. Derfor måtte han tage afstand fra krav til universitetet om en praksisbaseret læreruddannelse, og han kunne heller ikke anse denne form for pædagogik for at være videnskab. "En kunstig videnskab", kaldte han den. Monrads tanker er i en langt mere nuanceret form end her skildret emnet for bogens første artikel, skrevet af Trude Evenshaug.

Den følgende artikel er skrevet af Geir Knudsen, der nok tager temaet op igen, men gør det i sammenhæng med en indgående biografering af Pædagogisk Seminars første leder, fra 1908 til 1921, Otto Andersen (1851-1922), hvor han tegner et billede af en betydelig skolemand, repræsentant for det moderne gennembrud, påvirket af Herbert Spencer og ven med Bjørnstjerne Bjørnsson, og med pædagogiske synspunkter, der havde gyldighed langt op i det 20. århundrede.

Erling Lars Dale giver med artiklen "Et reformpædagogisk skoleregime" en oversigt over væsentlige træk i århundredets pædagogiske tænkning, idet han lægger vægten på norsk reformpædagogik, baseret på naturvidenskab og eksperimentel psykologi. Han tager udgangspunkt i Petter Aasens fire kategorier, som han ikke uden videre godtager. Petter Aasen taler om et socialdemokratisk kundskabsregime, optaget af det sociale fællesskab og lige muligheder med henblik på at

afskaffe geografisk og social ulighed. Dernæst om et samfundskritisk kundskabsregime, der afløses af det kultur-konservative med dets bekymring for et synkende niveau i skolen. Det fjerde kundskabsregime kalder Aasen for det markedsliberalistiske, hvor begreber som marked, kunder, brugere, initiativer, læringsudbytte, produktion og præstationsresultater er vigtige nøgleord. Det er udgangspunkter, den praktiske pædagogik til skiftende tider har måttet tage hensyn til, altså også udannelsen på Pedagogisk Seminar.

Denne kategorisering er heller ikke ukendt i dansk skolehistorie, formentlig heller ikke, at Dale kan have ret i sin påstand, at den medfører, at reformpædagogikken forsvinder ud af billedet. Ved herefter at beskæftige sig med reformpædagogikken får Dale også lejlighed til at inddrage Otto Andersens nærmeste efterfølgere, Carl Knap 1922-37 og Herman Ruge 1937-53, begge tilhængere af reformpædagogikken. Dale mener ikke, at der i de nævnte kundskabsregimer er plads til reformpædagogikkens dannelsesprogram, således som det blev udtrykt af Joh. Hertzberg: Elevens "eget jeg" må være med i arbejdet, hvis skolearbejdet skal have dannelsesbetydning for væksten af evner og personlighed. Det er vel en påstand med modifikation, for humanistiske tanker om arbejdsskole og selvvirksomhed kan jo som metode indgå i alle de fire nævnte politisk betingede "regimer". Dale diskuterer da også i sit slutningsafsnit arbejds-skoleprincippet og "kunnskap-løftet", det norske udtryk for det, vi her i landet omtaler med ord som kvalitet og faglighed.

Knap og Ruge og andre af Pedagogisk seminars personligheder dukker op i en senere artikel af Torstein Harbo: "Teori-praksis-problematikken ved Pedagogisk Seminar 1907-1953", hvor sider af institutionens virke behandles. I en artikel "Mellem fag og pedagogikk. Universitetet og læreruddannelsen på 1970- og 80-tallet" kommer Kim Helsvig ind på både Pedagogisk Seminars strukturelle problemer og indholdet af dets undervisning i en periode med store pædagogiske mod-sætninger.

Tre store artikler beskæftiger sig med fagdidaktiske spørgsmål, nemlig Aud Marie Simensen: "Paradigmeskiftet i engelskfaget. Men hvor kommer ideerne fra?", Geirr Wiggen: "Fagdidaktiske reflekser i hundre års nordistikfaglige hovedfagsavhandlinger (1906-2007)" og Tove Ilsaas: "Var ikke dramadidaktikken liv laga? Kunstfagdidaktikkens sørgelige skjebne i læreruddannelsen ved Universitetet i Oslo". Det er hver for sig fyldige og interessante behandlinger af fagdidaktiske problemstillinger, som kan have bud til lærere i alle skoleformer, selvom det her vil føre for vidt at komme ind på enkeltheder i dem.

De to sidste artikler må i nogen grad betragtes som en afrunding. Det gælder i mindre grad Eyvind Elstad: "Universitetets læreruddanning i spendingsfeltet mellem academia og skolen". Den beskæftiger sig med den videre udvikling af Pedagogisk Seminar til PFI og ILS, men har indledningsvis nogle meget interessante betragtninger over sær-træk ved universitetets mål- og værdiorientering og skolens værdiorientering. Elstad taler om to kulturer: Som

organisation har universitetet værdier og interesser, der adskiller sig fra holdninger og værdier i skolens praksisfelt, og det må naturligt påvirke arbejdet i en institution som ILS, der skal forbinde den videnskabelige forskning med dens formidling i det daglige skolearbejde. En anden måde at se de oprindelige problemstillinger på.

Den sidste og afsluttende artikel, der rummer perspektiveringen, er skrevet af Petter Aasen og bygger på hans foredrag ved 100 års jubilæet. Overskriften er "Læreruddanningen ved universiteter og højskoler. Utdanningspolitiske perspektiver." Ud fra en erkendelse af, at den gymnasiale uddannelse også er blevet en masseuddannelse, ser han de to læreruddannelser, den almene højskole-/seminarierbaserede og den universitære under samme synsvinkel, fordi dualismen gradvis svækkes. "Det betyr, at det såkalte binære systemet innenfor høyere utdanning med et klart skille mellom institusjoner som driver forskning (universitetene) og institusjoner som ikke gjør det og heller fokuserer på kortere yrkesrettede tilbud (højskolene) er under avvikling." I et tilbakeblik konstaterer han, at Pedagogisk Seminar, SLS og ILS aldrig har været i front, når det gjaldt reformer. Allerede Otto Andersen trak i land i sin tiltrædelsestale januar 1908 og manede til skepsis mod en ny og eksperimentel psykologi, for såvel skolen som mennesket er "av vesen" historisk betinget. Noget lignende var en af hans efterfølgere Herman Ruge inde på: Livsværdierne må ikke blive borte som følge af nye kundskabskrav. "Al skoletenkning må bygge på en historisk-kulturel bevissthet."

Uddannelse skal give både kundskaber og værdiforankring, og bag uddannelsesreformen kunnskapsløftet ligger der tre hensyn. Reformen skulle møde den nye etniske, religiøse og kulturelle mangfoldighed i det norske samfund, og det gælder også den enkeltes behov og ønsker, evner og interesser. De betydelige ændringer i arbejdslivet kræver kundskaber og giver efterspørgsel efter uddannelse i et livslangt forløb. Og endelig indebærer globaliseringen, at nationen i højere grad må konkurrere på det internationale marked. Petter Aasen siger herefter: "Gjennom Kunnskapsløftet ønsket regjeringen og et samlet Storting å utvikle en skole som orienterer sig sterkere mot nyttehensynet og arbeidslivets kompetanse- og effektivitetskrav." Det stiller krav til uddannelsen på alle niveauer. Herefter diskuterer han temaer som forskningsbaseret læreruddannelse og læreruddannelse som professionsuddannelse og slutter sin artikel med et udsagn om, at hovedudfordringen er, at såvel læreruddannelsesinstitutionerne som lærerne "står i fare for å bli fremmedgjorte fra den felles opplysnings- og dannelsesstradisjon som begge de to læreruddanningstradisjonene, både seminaret og akademiet, i sin tid sprang ut av." Det kan vi jo så opfatte som et spørgsmål eller som en truende udsigt.

Når man som udlænding skal anmelde en bog som denne, kan man være tilbøjelig til en vis ensidighed, så man trækker nogle forhold frem, som man mener, vil interesse i dette tilfælde danske læsere. Det siges ikke som en undskyldning, det er blot en konstatering. Det er en bog, som næppe

vil få mange danske købere, men den har alligevel et indhold af værdi for dansk skolefolk, måske især på gymnasie- og universitetsniveau. Og de bør kende den.

UNIVERSITETSHISTORIE

Marja Jalava: The University in the Making of the Welfare State. The 1970s Degree Reform in Finland. Frankfurt am Main. Peter Langs 2012. 210 s. 42,00 Euro

Af Else Hansen, seniorforsker og arkivar, Statens Arkiver

Den finske historiker Marja Jalava fra Helsinki Universitet har undersøgt diskussionerne i forbindelse med det forslag til reform af studiestrukturen ved de finske universiteter, som blev fremlagt midt i 1960'erne og heftigt diskuteret de følgende år, inden det i en noget andet skikkelse blev vedtaget i 1978.

Med udgangspunkt i de finske strukturdiskussioner når Jalava både at berøre overgangen fra elite- til masseuniversitet, 1968-studenternes holdninger til universiteternes modernisering og reaktionerne på dette. Jalava understreger, at den finske udvikling på mange måder stemmer overens med OECD's anbefalinger i perioden. Disse anbefalinger byggede på, at højere uddannelse havde en vigtig rolle i løsningen af generelle samfundsmæssige problemer. Hun analyserer de mange konflikter om, hvordan universiteterne skulle påvirkes, ud fra den grundlæggende antagelse, at forskelli-

ge synspunkter var afhængige af forskelligt socialt og politisk ståsted.

Dette udgangspunkt giver mulighed for at forstå universiteternes ekspansion som andet end en uundgåelig følge af, at de store årgange indskrev sig ved universiteterne.

Ligesom i andre lande, bl.a. Danmark, blev den traditionelle studiestruktur kritiseret fra mange sider, da studentertallet voksede og kravene til universitetet ændrede sig i 1960'erne. Det første strukturforslag fra midten af 1960'erne beskrives som en teknokratisk reform, som indebar fælles forløb i de første tre år og derefter valg mellem en forsknings- og en professionsorienteret linje.

Mål og midler blev radikalt tilspidset i hænderne på den ny generation af venstreorienterede reformkræfter, som i Finland satte ikke blot studenternes, men også regeringens dagsorden efter 1968. Det næste strukturforslag fra 1972 kom fra Undervisningsministeriet. Det var et meget ambitiøst reformprogram, som omfattede alle discipliner og fakulteter. Der skulle ske et skift fra forelæsninger til problemorienterede studier, som inkluderede multi- og tværdisciplinære emner som bl.a. miljøbeskyttelse, planlægningsvidenskab og psykologingvistik. StudiefORMEN skulle være projektorienteret, hvor studenter og lærere dannede grupper fokuseret på bestemte emner. Fakulteter skulle erstattes af store, tværfaglige enheder og projektorienterede klynger. Karakterskalaen skulle forenkles til kun at rumme tre trin: bestået, skal forbedres og ikke-bestået.

Dette forslag skilte vandene. De venstreorienterede studenter og lærere

var begejstrede, mens de mere traditionsorienterede professorer sammen med mange fra erhvervslivet var bestyrkede over forslaget.

Styrken i Jalavas analyse er nu, at hun dygtigt gør rede for motiver, aliancer og handlingsstrategier i begge lejre. Vi følger den lange og smertefulde diskussion af strukturreformen midt i magtkampene mellem venstre og højre og mellem forskellige akademiske, administrative, politiske og sociale grupper. Fokus er på de konkurrerende ideer om, hvad universitetet er, og hvad det burde være, som videre var forbundet med større etiske, politiske og ideologiske synspunkter. I dag spørges der i den finske diskussion, om de radikale studenter var nyttige idioter, hvis naive politiske sympatier blev udnyttet af Sovjet. Jalava spørger tilsvarende til, hvad der skete på den anden side: Var den akademiske elites tilsyneladende ligeså naive tillid til det økonomiske liv og dets manglende spørgsmål til den tætte alliance mellem universitet og industri i virkeligheden en Faust-handel?

Enkelte fakulteter omlagde studiestrukturen efter den endnu ikke vedtagne reforms retningslinier. Selv om både lærere og studenter entusiastisk havde etableret de nye strukturer, blev erfaringerne herfra dog nedslående. På kort tid mistede reformen opbakning fra dem, som havde afprøvet de nye strukturer. En ny borgerlig undervisningsminister gik ind for, at universiteterne skulle have frie hænder til at implementere reformen på en måde, der var acceptabel for både studenter og lærere.

I december 1978 blev loven om

strukturreform endelig vedtaget. Resultatet var en hybrid mellem 1960'ernes og 1970'ernes forslag. Der fandtes ikke længere uddannelser på bachelorniveau, heller ikke folkeskolelæreruddannelsen. Masteruddannelserne blev normeret til fire år. De enkelte universiteter fik frihed til at træffe de endelige beslutninger og til fortsat at udbyde de mindre fag, der måske ikke havde indlysende arbejdsmarkedsrelevans.

Også i Danmark var universiteternes studiestruktur til diskussion i de år. Mens man i Finland forsøgte at gennemføre strukturændringer ved alle universiteter over nogle få år, lykkedes det i Danmark for de etablerede universiteter at få "eksperimenterne" henlagt til de nye universitetscentre i Roskilde og Aalborg. Til gengæld blev eksperimenterne gennemført, særligt på RUC. I Finland blev de fleste kræfter brugt på entusiastisk planlægning i Undervisningsministeriet og måske mindre entusiastisk opfølgning på universiteterne, men det fik ikke konkrete resultater.

I Finland havde man også en stor diskussion om universiteternes interne styrelse i begyndelsen af 1970'erne. Igen havde man tilsvarende diskussioner i Danmark, hvor resultatet som bekendt blev vedtagelsen af styrelsesloven, der gav studenterne 1/3 af pladserne i konsistorium og fakultetsråd samt selvstændig kompetence til studienævnene, hvor studenterne havde halvdelen af pladserne.

I Finland fremsatte regeringen forslag om et styrelsessystem efter princippet om one-man-one-vote. Forslaget kom fra en konservativ student midt i 1960'erne, men blev hurtigt en

vigtig del af de venstreorienterede studenter dagsorden. Ligesom forslaget om ny studiestruktur mødte dette forslag stor modstand i de mere traditionsorienterede universitetskredse. Mange professorer var rasende over forslaget, idet de forudså, at studenterne ville stemme på grundlag af politiske præferencer. De mente, at professorernes upartiske ekspertise ville blive erstattet af kortsigtet partipolitik. Det passede måske Undervisningsministeriet meget godt i dets bestræbelser på at underminere professorernes autoritet. I debatten blev det imidlertid overset, at forslaget indebar relativt stærk magt til universiteternes øverste styrelse. Jalava forklarer, at forslaget var et kompromis, der appellerede til de radikale studenter og samtidig gav en nærmest symbolsk rolle til det råd, som ville blive valgt med almindelig stemmeret. I samtiden var det dog sekundært i forhold til det, som virkelig var på spil, nemlig professorernes prestige!

Forslaget om one-man-one-vote havde den finske regerings opbakning. Tilsvarende overvejelser indgik i de danske diskussioner, hvor de blev fremført af oppositionen, som omfattede Socialdemokratiet, SF og VS. En ny finsk regering gav ikke forslaget helt så entusiastisk opbakning, og fra midten af 1970'erne blev der indført individuelt tilpassede ordninger på de enkelte universiteter, oftest med grundlag i en tredeling mellem professorer, øvrige lærere og studenter.

Jalava citerer en professor for i 1979 at sige, at vedtagelsen af reformen af studiestrukturen var udtryk for, at både regering og universiteter var faldet i bureaukraternes fælde. Dagen for

reformens vedtagelse ville gå ind i den finske universitetshistorie som Den Sorte Fredag. Mulighederne for fri forskning og undervisning ville blive mindre, mens de administrative opgaver ville blive større og større. Det blev virkelighed, da New Public Management-bølgen også ramte universiteterne i de følgende årtier, hvor 1970'ernes temaer blev sat ind i nye rammer.

Uddannelse er tæt knyttet til den nordiske velfærdsstat, og det samme er fortolkninger af universitetshistorien. Jalava analyserer universiteter som instrumenter for forskellige politisk og ideologisk motiverede handlinger, der inkorporerer højere uddannelse i velfærdsstaten. Samtidig undersøger hun, hvordan forskellige interessegrupper producerede, opretholdt eller protesterede imod bestemte former for tænkning, struktur og praksis. Hun belyser heterogeniteten blandt aktører og organisationer og forskelligheden i deres udførelse af magt, strategier, forventede mål og konflikter mellem disse. Fra dette konfliktperspektiv er både universiteterne og den nordiske velfærdsstat *loci* for kampe, hvor udfaldet ikke er givet på forhånd.

Marja Jalavas analyse af en bestemt diskussion, nemlig diskussionen om en reform af den finske studiestruktur, især i 1970'erne, men med perspektiver både bagud, fremad og ud i verden, er interessant ved – på engelsk – at give os indblik i de finske forhold. Særligt er bogen interessant, fordi Jalava fanger generelle tendenser i årtiets universitetspolitik, når hun diskuterer, hvordan forskellige standpunkter påvirker den konkrete udformning af universitetspolitikken.

TEKNISK UDDANNELSE

Per Boje, Henrik Harnow, Johnny Wøllekær og Peter Fransen: Industriens Pionerer - teknikumingeniørernes uddannelseskamp og betydning. Kbh.: IDA 2011. 364 s. 317,50 kr.

Af Frank Allan Rasmussen, museumsleder, Industrimuseet Frederiks Værk

Op gennem 1990'erne voksede interessen for teknik- og teknologihistorie i Danmark. Interessen spejlede en international tendens. Konkret udmøntede det sig i et forskningsprojekt initieret af Statens humanistiske Forskningsråd og under navnet TISK-projektet (Teknologi, Innovation og Samfund i et Kulturelt perspektiv) der havde til huse på Roskilde Universitet. Af miljøet omkring TISK-projektet udsprang blandt andet en række ingeniørhistoriske arbejder, hvis fokus dog var på den klassiske polytekniske ingeniør. To af disse værker fortjener at blive nævnt. Det er Michael Wagners *Det polytekniske gennembrud* fra 1999, der hovedsageligt beskæftiger sig med den tidlige polytekniske uddannelse og Henrik Harnows banebrydende og bundsolide arbejde, *Den danske ingeniørs historie 1850-1920*, der udkom året før. Jeg har også lyst til at pege på en lidt overset, men vigtig artikel i *Erhvervshistorisk årbog* fra 1990, hvor Per Boye og Jørgen Fink i et længere bidrag: "Mesterlære og teknisk uddannelse i Danmark 1850-1950", behandler de tekniske skoler.

Hermed har jeg introduceret to af bogens forfattere, nemlig Henrik Harnow, der er en af vores ypperste læse-

re af Danmarks industrielle miljøer, og Per Boye, der snart gennem en menneskealder har arbejdet med økonomisk historie med særligt henblik på industriens vilkår. De to øvrige forfattere er Peter Frandsen, seniorforsker ved Landsarkivet for Fyn, og Johnny Wøllekær, der er arkivar ved stadsarkivet i Odense. Man kunne her passende tale om den "Fynske firebandede", idet alle forfatterne tidligere har krydset faglige klinger i flere forskellige teknik- og teknologihistoriske projekter, hvilket også ses af den omfattende litteraturoversigt i bogen. Det er altså ikke novicer, vi har at gøre med, og derfor kan læseren med rette stille krav til en fremstilling, der både er fagligt solid, og som mestrer det vanskelige overblik over både litteraturen og heuristikken.

Hvad er det så man får stillet i ud-sigt. Af forordet, der er skrevet af professor og leder af Center for Industri- og Erhvervshistorie ved Syddansk Universitet, Per Boye, fremgår det, at der er tale om et bestillingsarbejde, hvor forfatterne i forvejen havde sikret sig, at arbejdet kunne udføres under respekt for forskningsfriheden, og at det var de rene faghistoriske vurderinger, der skulle fremlægges i det endelige arbejde.

Arbejdet om teknikumingeniørerne er stramt disponeret ud fra en kronologisk ramme med faste perioder og tematiseringer tildelt de respektive forfattere. Inden for hver periode oplyser forfatterne for det første rammer og indhold for teknikumuddannelsen og for det andet ingeniørernes beskæftigelsesforhold og endelig deres organisering og professionalisering.

Johnny Wøllekær lægger hårdt fra land i det første kapitel med en behandling af teknikumuddannelsens første 40 år. Landets første teknikum blev etableret i Odense i 1905 som en afdeling under Odense Tekniske Skole. Den grundlæggende konflikt mellem de håndværksbaserede teknikumkandidater med fødderne solidt placeret på værkstedsgulvet og de akademiske polyteknikere belyses nuanceret, og først i slutningen af 1930'erne indgår man en aftale med polyteknikernes forening om, at ingeniørtitlen skulle være forbeholdt de to grupper. Aftalen forhindrede dog ikke, at de stadig mere professionsbevidste teknikumfolk efter krigen fortsatte striden om grænsedragningerne mellem de to grupper.

I de tre efterfølgende kapitler behandler Henrik Harnow og Peter Frandsen perioden efter anden verdenskrig. En periode præget af tiltagende samfundsplanlægning, hvor de tekniske uddannelser og fag især kom til at stå centralt i de nationale bestræbelser på at styrke produktiviteten og hermed understøtte en fortsat økonomisk vækst. Den såkaldte Teknikerkommission, som nedsattes i 1956, gav i sine betænkninger uddannelsen af teknikumingeniørerne en væsentlig rolle. Det bidrog til at styrke denne gruppes selvbevidsthed og dens position i samfundet generelt. Det var imidlertid ikke noget, der bidrog til at mindske afstandene mellem de to professioner, og oprettelsen af den imellem de to uddannelser liggende akademiingeniøruddannelse bidrog til løjerne. Nye teknika kom til, således at der ud over at være teknika i Køben-

havn, Odense, Aarhus, Horsens, Helsingør og Aalborg, hver med en specialisering spejlende de respektive byers industrielle spidskompetencer, også kom teknika i Haslev, Esbjerg og Sønderborg samt lidt senere i tekstilbyen Herning.

Opbruddet med de eksisterende autoriteter, der indledtes ved Københavns Universitet i 1960'ernes slutning, slog først igennem inden for ingeniørfagene i 1970'erne, og hermed mistede man troen på, at teknologien kunne løse alle menneskehedsproblemer. Opbruddet styrkedes af energikrisen og den økonomiske recession. Teknologioptimisterne tabte grund, og pessimisterne overtog kamppladsen. Med teknikumuddannelsernes tilpasning til den eksisterende struktur inden for de videregående uddannelser i 1993 blev det svært at fortsætte en skelnen mellem de forskellige grupperinger. Taberne, hvis man udelukkende ser det med professionens egne øjne, var teknikumingeniørerne, for de mistede deres hårdt tilkæmpede identitet. Først ved etableringen af et fælles fagblad, *Ingeniøren*, dernæst ved etableringen af en fælles faglig organisation i 1995 og endelig med færdiggørelsen af et fælles domicil i Ingeniørhuset på Kalvebod Brygge i København.

I det afsluttende kapitel forsøger Per Boye at vurdere teknikumingeniørernes betydning for Danmarks modernisering. Forfatterens vurdering er positiv, hvilket givet vil glæde bogens genstand og læsere. Teknikumingeniørerne spillede især en rolle inden for de mere vækstbetonede brancher og var aktive inden for moderniseringen af den offentlige sektor

samt i vidensoverførsel fra udland til hjemland. Hermed får teknikumingeniørerne også deres fortjente plads i historien i rollen som en af de bærende piller i etableringen og udbygningen af den danske velfærdsstat.

Man kan altid diskutere bogens prioriteringer og forfatterens måde at angribe stoffet på, men i dette tilfælde vil det være hovedløs gerning. Der argumenteres for valg og fravalg, redegøres for kildematerialets lakuner, ligesom der redegøres for den eksisterende forskningstradition. Det er ordentligt. Skal man som anmelder brokke sig, og dette er der ofte en forventning om, så kunne det være over bogens titel: *Industriens Pionerer*, for var de det? En industriel pioner er vel ret besat en person eller stand, der går foran og gør det teknologiske vildnis farbart for dem der følger efter – den rolle er der nok andre, der vil påberåbe sig.

I forordet loves læserne et forskningsbaseret væk om den danske teknikumingeniørs uddannelseskamp og betydning, og den vare leverer forfatterne til overflod, og jeg får lyst til at citere IDAs motto: ”Viden der styrker”. Det samme kunne man sige om denne bog. Der er med andre ord tale om et værk om en af Danmarks interessante tekniske uddannelser, som kan anbefales til alle, der interesserer sig for teknologi, innovation og samfund – gid den, også hos de læsere, der har en ingeniørmæssig baggrund, vil medvirke til at skabe en forståelse for bevaringen af det, som de alle var med til at skabe – det industrielle miljø i Danmark.

BIOGRAFIER

Lotte Thrane, Kristian Hvidt, Jesper Brandt Andersen (red.): Martin Hammerich - kunst og dannelse i Guldalderen. København: Vandkunsten 2011. 324 s. 399,95 kr.

Af Jørgen Mikkelsen, seniorforsker og arkivar, Statens Arkiver

I dag er Martin Hammerich (1811-81) stort set ukendt. Men for 150 år siden var han en fremtrædende kulturpersonlighed med nære forbindelser til en lang række politikere og kunstnere. Hammerich satte også selv en del fingeraftryk på det danske samfunds udvikling. Det skete først og fremmest inden for pædagogikken, hvor han formulerede mange tanker om elevaktivering og indlæringsmetoder, som peger frem mod 1900-tallets didaktik. Disse tanker byggede i høj grad på hans praktiske erfaringer som leder af Borgerdydskolen på Christianshavn fra 1842 til 1867.

Inden han kastede sig over skolegeringen, havde den teolog-uddannede Hammerich brugt adskillige år på at forske i nordisk og indisk mytologi, og i en kort periode havde han været docent ved Københavns Universitet i indisk sprog og litteratur. Senere blev han en central skikkelse i den skandinaviske bevægelse. Han var da også en stærk fortaler for at indføre svensk og norsk som skolefag. Til gengæld ønskede han at rense det danske sprog for fremmedord, navnlig tyske ord. I det hele taget interesserede han sig meget for sprog og formidling i skrift og tale. Som Lotte Thrane har udtrykt

det, ”agiterede [han] livet igennem for en sprogbrug, der var tydelig, klar, uforstilt – men også udtryksfuld”. Han satte derfor megen pris på billedbrug, og han ”kunne både male med sproget og få det til at leve”. Hammerich demonstrerede dette gennem talrige bøger, artikler, foredrag og taler, og Kristian Hvidt har ligefrem betegnet ham som ”de nationalliberales foretrukne festtaler”. Hans mest varige bidrag til dansk litteratur var imidlertid Grundloven af 1849! Hammerich fik nemlig en afgørende indflydelse på den sproglige udformning af den nye forfatning. Han fik da også en ganske prominent plads på det berømte maleri af den grundlovgivende forsamling – lige til højre for selveste Orla Lehmann.

Martin Hammerich interesserede sig også meget for kunst. Han skrev bl.a. en meget rost bog om Bertel Thorvaldsen, og hans gode økonomi gjorde det muligt for ham at udvikle sig til en rigtig kunstmæcen. Han fik især lejlighed til at dyrke dette, efter at han i 1867 havde slået sig ned på den sydsjællandske herregård Iselingen, som han havde arvet efter sin svigerfar.

Alle de nævnte emner er grundigt belyst i antologien *Martin Hammerich – kunst og dannelse i guldalderen*. Bogen er redigeret af Jesper Brandt Andersen, der selv har tegnet sig for tre af de ni kapitler – herunder den lange indledning, som danner en ramme for de følgende kapitler, som enten belyser bestemte sider af Hammerichs liv eller kaster lys over forskellige kunsthistoriske emner med relation til Hammerich, Iselingen og guldalderen. Set fra en uddannelseshistorisk synsvinkel er

de tre vigtigste kapitler indledningen samt Lotte Thranes kapitel om Hammerich og den æstetiske opdragelse og frem for alt Harry Haues karakteristik af Hammerich som skolemand. I dette kapitel giver Haue – blandt meget andet – et indtryk af, hvordan Hammerichs pædagogiske tanker adskilte sig fra Madvigs og Monrads. Det fremgår f.eks., at Hammerich stillede sig temmelig kritisk over for Madvigs skolereform fra 1850, som betød en udvidelse af fagkredsen. I 1856 evaluerede Hammerich reformens virkninger med disse ord: ”De fælleds, mangesidige Fordringer ere i og for sig berettigede; men de kunne ved Overdrivelse føre til en altfor ligelig Udtynding af Kundskaberne over en stor Overflade, til en slags videnskabelig Forgyldning, som maaske er ægte, men meget tynd”. Efter Hammerichs opfattelse var det nemlig vigtigere, at eleverne forstod og lærte at bruge og kombinere nogle få, men vigtige oplysninger, end at de stiftede bekendtskab med en stor mængde af informationer. Han betone også vigtigheden af, at eleverne fik mulighed for at fordybe sig og for selv at skaffe sig viden via biblioteker. Hammerich formulerede det på denne måde: ”som overalt, hvor det især gjælder om at vække den umiddelbare Sands, maa Arbeidet fremmes efter Lyst og Lejlighed og saaledes, at Disciplene selv hjælpe med til at finde og ordne dette Stof, der ligger saa nær for Haanden”.

Haues kapitel indeholder også en del betragtninger om Hammerichs syn på eksaminer, herunder hans kritik af Ørsteds karakterskala og hans afvisning af de tanker, der var frem-

me i midten af 1860'erne om at flytte studentereksamen fra de lærde skoler tilbage til universitetet. Hammerichs argumentation for sidstnævnte indeholdt to led. For det første pegede han på, at det havde en gavnlig indflydelse på undervisningen og især repetitionen, hvis eksamen foregik samme sted som undervisningen. For det andet bemærkede han, at ikke alle studenter gik videre på universitetet. Efter Hammerichs opfattelse havde de lærde skoler da også primært til formål at bibringe eleverne almindelig dannelse. Han formulerede det bl.a. således: For en "Landeieendomsbesidder kan det være lige saa vigtigt at have et Grundlag af humanistisk og realistisk Almindelig dannelse som en Præst eller Læge".

Bogen er forsynet med mange fyldige noter. Desuden er der grund til at fremhæve den fornemme layout og den meget fine gengivelse af de talrige billeder. Der er således ikke blot tale om en grundig og interessant fremstilling om en markant kulturpersonlighed og skolemand fra romantikkens tidsalder, men også om en rigtig *coffee table book*.

Holger Henriksen: Erindring og eftertanke - bidrag til skolens kulturhistorie. Munkebo: Fjordager 2010. 144 s. 169 kr.

Af Ellen Nørgaard, pens. docent, Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet

En af dansk pædagogiks "grand old men", seminarielektor Holger Henriksen, har udgivet en samling af artikler,

der er skrevet som indlæg i den pædagogiske og skolepolitiske danske debat gennem de sidste 35 år. Holger Henriksen er en ivrig og engageret mand, og han er optaget af et bredt spektrum af skolens og pædagogikkens problemer, artiklerne spænder fra et forsvar for geografifaget, s. 47-53, over hvad undervisning er, f.eks. s. 72, til et forsvar for bevarelse af modersmålsundervisningen, s. 108-09.

Gennem de mange indlæg går der imidlertid et par røde tråde, der efter min opfattelse repræsenterer problemkomplekser, der er centrale for både skolen og pædagogikken. Det ene er analyser af udviklingen inden for de begreber, vi i de sidste 50 år har anvendt om skole og undervisning, og her påpeger Holger Henriksen, at de mange nye begreber samtidig har forårsaget et skred i indholdet af, hvad pædagogik er. Et vigtigt eksempel er diskussionen om, hvorvidt begrebet kompetence kan erstatte begrebet dannelse, hvad Holger Henriksen mener, det ikke kan, s. 93-103, for dannelse er brugt gennem årtusinder som en menneskelig mulighed, og det omfatter både evnen til at skelne, dømmekraft, skamfølelse og retsbevidsthed, - alt dette kan kompetencebegrebet ikke rumme. Management-sproget er indført, hvad fører til en afhumanisering, og begreberne, der skal beskrive undervisning, "spændes inde mellem målformulering og evaluering", f.eks. s. 67.

Det andet problemkompleks som behandles er skolen og demokratiet. Holger Henriksen er overbevist om skolens betydning for elevens dannelse til demokratiets borger. Og skal skolen

kunne det, skal der gives plads til samtalen i klassens fællesskab forud for de beslutninger, der skal tages, f.eks. s. 15. Og skal dette kunne foregå, må læren have sin metodefrihed og således kunne tage initiativ til og gennemføre samtalerne. Holger Henriksens forståelse lægger sig tæt op ad Hal Kochs og Habermas' deliberative demokrati, der omtales. Og i denne sammenhæng vurderes Magtudredningens begreber om liberalt demokrati eller republikansk demokrat som utilstrækkelige, s. 96-98.

Dette er en anmeldelse i en uddannelseshistorisk årbog, og det er derfor relevant at se på, hvorledes Holger Henriksen bruger historien. For det første kender Holger Henriksen

både skolehistorien og den almene historie – vi bevæger os både på Christiansborg og i det gamle Athen. Og det umiddelbare indtryk er, at historien bruges til at skærpe argumentationen i større grad end der produceres ny viden, hvad er regulært nok. Men kritikken af udviklingen inden for pædagogikkens og skolepolitikens begreber er imidlertid samtidig både relevant og oplysende. Det ville være både ønskeligt og oplysende, hvis Holger Henriksen gennemførte en mere overordnet, systematisk og sammenhængende analyse af de sidste 50 års udvikling af begreber og slagord, der omfattede både den pædagogiske debat og love, cirkulærer og vejledninger, ja det ville være ny viden.